

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Diplomová práce

2019

Veronika Marečková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Veronika Marečková

**Neoprávněné ekonomické aktivity ukrajinských
migrantů v ČR**

Diplomová práce

Praha 2019

Autor práce: **Bc. Veronika Marečková**

Vedoucí práce: **PhDr. Karolína Dobiášová, Ph.D.**

Rok obhajoby: **2019**

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 4. ledna 2019

Bc. Veronika Marečková

Bibliografický záznam

MAREČKOVÁ, Veronika. Neoprávněné ekonomické aktivity ukrajinských migrantů v ČR. Praha, 2019. 79 s. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Karolína Dobiášová, Ph.D.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se věnuje problematice neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR, kterými jsou v tomto případě rozuměny veškeré ekonomické aktivity těchto migrantů, které jsou nějakým způsobem v rozporu s platnou legislativou – tj. jak aktivity zcela nelegální, tak i aktivity kvazi-legální. Práce se opírá o řadu významných teorií a konceptů, jako je teorie duálního trhu práce, teorie sítí, institucionální teorie, klientský systém či prekarizace. Hlavním cílem této diplomové práce je popsat a strukturovat fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR. Práce nejprve uvádí statistická data týkající se studovaného fenoménu a nastiňuje legislativní ukotvení zaměstnávání ukrajinských migrantů v rámci českého trhu práce. Dále je popsán obecný kontext ukrajinské pracovní migrace do ČR, její hlavní důvody a související rizikové faktory. Poté je již pozornost věnována samotnému fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit s hlavním zaměřením na jeho příčiny, formy, důsledky a možná řešení. V rámci výzkumné části této diplomové práce jsou data čerpána především z rozhovorů s experty na danou problematiku působícími v různých oblastech – sociálními pracovníky, právníky, akademickými pracovníky či zaměstnanci Státního úřadu inspekce práce. Kromě expertních rozhovorů jsou cenným zdrojem primárních dat také polostrukturované rozhovory se samotnými ukrajinskými migranty se zkušeností s výkonem neoprávněných ekonomických aktivit.

Klíčová slova

Migrace, Ukrajina, trh práce, neoprávněné ekonomické aktivity, nelegální ekonomické aktivity, kvazi-legální ekonomické aktivity, prekarizace, klientský systém, “Švarc” systém, polská víza, Visapoint, Režim Ukrajina, Státní úřad inspekce práce

Abstract

This diploma thesis deals with the issue of unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic, which in this case are understood as all the economic activities of these migrants, which are in some way contrary to the valid legislation – i.e. both completely illegal and quasi-legal activities. The thesis builds on a number of important theories and concepts, such as the dual labour market theory, network theory, institutional theory, client system, or precarisation. The main objective of this diploma thesis is to describe and structure the phenomenon of unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic. First, the thesis presents the statistical data concerning the studied phenomenon and outlines the legislative anchoring the employment of Ukrainian migrants within the Czech labour market. This is followed by the description of general context of Ukrainian labour migration to the Czech Republic, its main reasons and associated risk factors. Then attention is paid to the very phenomenon of unauthorized economic activities with a main focus on its causes, forms, consequences and possible solutions. In the research part of this diploma thesis, the data are mainly drawn from interviews with experts on the given issue working in different areas – social workers, lawyers, academic staff or employees of the State Labour Inspection Office. In addition to expert interviews, a valuable source of primary data are also semi-structured interviews with Ukrainian migrants themselves, who have experience with the performance of unauthorized economic activities.

Keywords

Migration, Ukraine, labour market, unauthorized economic activities, illegal economic activities, quasi-legal economic activities, precarisation, client system, “Švarc” system, Polish visas, Visapoint, Regime Ukraine, State Labour Inspection Office

Title

Unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic

Rozsah práce: 138 695 znaků včetně mezer

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé práce, PhDr. Karolíně Dobiášové, Ph.D., za její odbornou pomoc, trpělivost a ochotu. Velký dík patří také všem, kteří mi při psaní byli oporou a přispěli tak k dokončení této práce. Zvláštní poděkování pak patří mým rodičům, kteří mne ve studiu bezmezně podporují po celý můj život.

Děkuji Vám všem.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	5
2.1	VÝZKUMNÉ CÍLE	5
2.2	VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	5
2.3	CÍLE, OTÁZKY A METODY.....	6
3	METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA.....	7
3.1	VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP.....	7
3.2	VÝZKUMNÝ DESIGN	8
3.3	SBĚR DAT.....	9
3.4	ANALÝZA DAT	12
4	TEORETICKÁ A KONCEPTUÁLNÍ VÝCHODISKA	15
4.1	MIGRAČNÍ TEORIE – STRUKTURALISTICKÉ PARADIGMA.....	15
4.1.1	TEORIE SVĚTOVÝCH SYSTÉMŮ	17
4.1.2	TEORIE DUÁLNÍHO TRHU RÁCE	17
4.2	PREKARIZACE	20
4.3	DEREGULACE A INFORMALIZACE PRACOVNÍCH TRHŮ	21
4.3.1	KLIENTSKÝ SYSTÉM.....	22
4.3.2	TEORIE SÍTÍ	23
4.4	INSTITUCIONÁLNÍ TEORIE.....	24
5	NEOPRÁVNĚNÉ EKONOMICKÉ AKTIVITY MIGRANTŮ V ČÍSLECH.....	25
6	TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ.....	27
7	LEGISLATIVNÍ UKOTVENÍ ZAMĚSTNÁVÁNÍ UKRAJINCŮ V ČR.....	29
8	NEOPRÁVNĚNÉ EKONOMICKÉ AKTIVITY UKRAJINSKÝCH MIGRANTŮ V ČR.....	31
8.1	MIGRACE UKRAJINCŮ DO ČR A JEJÍ DŮVODY	31
8.2	RIZIKOVÉ FAKTORY SPOJENÉ SE ZAMĚSTNÁVÁNÍM UKRAJINCŮ V ČR.....	34
8.3	PŘÍČINY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR.....	36
8.4	FORMY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR.....	41
8.5	DŮSLEDKY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR	48
8.6	MOŽNÉ ZPŮSOBY ZMÍRNĚNÍ VÝSKYTU NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR.....	51
9	ZÁVĚR.....	56
10	SUMMARY.....	60
	SEZNAM LITERATURY	64
	SEZNAM PŘÍLOH	70
	PŘÍLOHY.....	71

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek č. 1: Schéma teoretických a konceptuálních východisek

Obrázek č. 2: Schéma aktérů klientského systému

Obrázek č. 3: Hlavní cílové destinace pracovních migrantů z Ukrajiny 2014-2015

Obrázek č. 4: MIPEX 2014 - Index integrace migrantů v oblasti pracovního trhu

Obrázek č. 5: Informační leták – Vysílání ukrajinských občanů do České republiky k výkonu práce z jiného členského státu Evropské unie

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Cíle, otázky a metody

Tabulka č. 2: Přehled expertních rozhovorů

Tabulka č. 3: Nejvýznamnější pozitivní a negativní dopady neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v ČR

Tabulka č. 4: Zjištěné pozitivní a negativní dopady neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR dle aktérů

Tabulka č. 5: Pozitiva a negativa využívání polských víz z pohledu vybraných aktérů

SEZNAM ZKRATEK

CIC	Centrum pro integraci cizinců
CZSO	Czech Statistical Office
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
DPČ	Dohoda o pracovní činnosti
DPP	Dohoda o provedení práce
EASO	European Asylum Support Office
EHP	Evropský hospodářský prostor
EU	Evropská unie
FÚ	Finanční úřad
HDP	Hrubý domácí produkt
ICP	Integrační centrum Praha
IOM	Mezinárodní organizace pro migraci
MIPEX	Migrant Integration Policy Index
MKC	Multikulturní centrum
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MV	Ministerstvo vnitra
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OIP	Oblastní inspektorát práce
OSN	Organizace spojených národů
SIMI	Sdružení pro integraci a migraci
SÚIP	Státní úřad inspekce práce
ÚP	Úřad práce

1 ÚVOD

Ukrajinská migrace je pro Českou republiku velmi důležitým fenoménem již od počátku 90. let minulého století, kdy s pádem železné opony započal migrační proud Ukrajinců na západ, do zemí dnešní Evropské unie. V dnešní době představují ukrajinští migranti jednu z největších skupin občanů třetích zemí žijících a pracujících na území některého z členských států EU, a právě země jako ČR či Polsko patří k hlavním cílovým destinacím těchto migrantů (Fedyuk, Kindler 2016, s. 2-3). Co se týče ČR, tak dle údajů ČSÚ z roku 2016 představují ukrajinští migranti největší skupinu cizinců žijících na našem území – 22 %, tj. přibližně 110 tisíc (společně se Slováky – také 22 %). Mimo to, dle tohoto výzkumu pak právě Ukrajinci tvoří nejpočetnější skupinu cizinců žijících na našem území, kteří získali oprávnění k trvalému pobytu (30 %) (ČSÚ 2017, s. 38). Ačkoli tedy tento silný migrační proud započal jakožto proud dočasné migrace, v průběhu let se ukázalo, že co se týče ukrajinských migrantů, jen velmi málo z nich se později vrátí zpět do rodné vlasti (Fedyuk, Kindler 2016, s. 5).

Lidská migrace může být motivována celou řadou různých faktorů. Co se však týče migrace Ukrajinců do ČR a obecně do zemí EU, nejčastěji uváděným oficiálním důvodem pro migraci je práce. V ukrajinském kontextu je pracovní migrace chápána jako synonymum migrace jako takové a termínu migrace je mnohdy užíváno ve smyslu pracovní migrace, jelikož proč by někdo migroval, když ne za prací (Vollmer, Malynovska 2016, s. 26).¹

Mezinárodní migrace jako taková je značně rozporuplným fenoménem a o to více pak ve spojitosti s prací migrantů. Lidé se na jedné straně migrantů obávají a vyžadují vůči nim restriktivní opatření, ale oproti této obavě stojí vývoj reálných potřeb evropských pracovních trhů, které jsou často závislé na pracovní síle těchto migrantů (Jařaba 2008, s. 11). Česká republika se, stejně jako jiné evropské země, v důsledku působení mnoha různých faktorů, jako je například nepříznivý demografický vývoj², bez zahraničních pracovníků již prakticky neobejde. Vzrůstající pracovní imigrace tak pro mnoho zemí představuje značný ekonomický přínos, ale na druhé straně je třeba zmínit, že kvůli ní zároveň dochází k posilování negativního

¹ *“In the Ukrainian context “labour migration” tends to be used as all-encompassing term for migration. Migration is often understood in Ukrainian research as well as in the public domain as labour migration, since it is hard to imagine why a person would migrate if not for work”* (Vollmer, Malynovska 2016, s. 26).

² Demografické stárnutí populace – s odchodem početně silných ročníků do důchodu přichází v evropských zemích na pořad dne problém spojený s nedostatkem domácích pracovních sil. Využívání pracovní síly migrantů sice není ultimátním řešením tohoto problému, ale většina evropských zemí se bez tohoto druhu pracovní síly dnes již neobejde (Jařaba 2008, s. 11).

fenoménu neoprávněného zaměstnávání. Migranti bývají mnohdy do pracovního procesu zapojováni nelegálními způsoby či za vědomého obcházení právních zásad (Kalinová 2008, s. 77). Pracovní síla migrantů dnes v ČR (i ve většině dalších zemí EU) představuje nezanedbatelný podíl na celkové dostupné pracovní síle³, přičemž se dá předpokládat, že významná část těchto ekonomických aktivit přispívajících do české ekonomiky je vykonávána legálně, v souladu s platnou legislativou. Nicméně je třeba neopomíjet fakt, že tito migranti jsou také velmi často zapojeni do aktivit tzv. šedé ekonomiky (Drbohlav, Lachmanová 2008b, s. 129).

Země, jako je právě ČR, jsou tedy do jisté míry závislé na levné zahraniční, převážně ukrajinské, pracovní síle, která zaplňuje pracovní místa především v rámci tzv. sekundárního trhu práce (Szulecka 2016, s. 53). Existence sekundárního sektoru pracovních trhů se již stala charakteristickým znakem současných ekonomik a s růstem tohoto sektoru dochází také k postupné deregulaci a informalizaci těchto trhů práce. Aktivity v rámci deregulovaných či informalizovaných trhů práce můžeme rozdělit na aktivity nelegální a kvazi-legální. Nelegálními ekonomickými aktivitami migrantů se rozumí situace, kdy migrant nemá příslušné povolení k pobytu a pracovní povolení nebo má platné povolení k pobytu, ale pracuje nelegálně – bez pracovního povolení. Kvazi-legální ekonomickou činností vykonávanou migranty se rozumí situace, kdy má migrant platné povolení k pobytu a pracovní povolení / živnostenský list, avšak závažným způsobem porušuje zákony spojené se zaměstnáváním, např. pracuje v jiném regionu, oboru, povolání nebo pro jiného zaměstnavatele, než je povoleno; pašuje zboží; podílí se na skrytém zaměstnání („Švarc systém“) apod. (Drbohlav 2008a, s. 23). Právě ukrajinští migranti jsou pak typičtí svým specifickým administrativním statutem, který bývá označován jako ‘semi-compliance’. Jedná se o situaci, kdy migranti pobývají v zemi legálně, ale vykonávají nelegální ekonomické aktivity (Szulecka 2016, s. 62), což může odpovídat jak pojmu nelegální (nemají pracovní povolení), tak i kvazi-legální ekonomická činnost (svou pracovní činností porušují zákony). Pro účely této práce bude nadále používáno pojmu neoprávněné ekonomické aktivity, přičemž tento pojem bude zahrnovat veškerou ekonomickou aktivitu, která je v rozporu s legislativou – tzn. jak nelegální, tak kvazi-legální ekonomickou činnost.

³ Ke konci roku 2016 u nás žilo celkem 493 tisíc cizinců (z toho 110 tisíc Ukrajinců) a z nich přibližně 463 tisíc bylo ekonomicky aktivních (z toho 77 tisíc Ukrajinců) (ČSÚ 2017, s. 34-113).

S výkonem neoprávněných ekonomických aktivit se pochopitelně pojí řada negativních důsledků, a to jak pro migranty samotné, tak i pro náš stát a naši společnost (Szulecka 2016, s. 53-56). Neoprávněné ekonomické aktivity migrantů jsou vykonávány mimo rámec zákona a tím pádem jsou jevem nebezpečným pro celou společnost. Vzhledem k tomu, že jejich prostřednictvím dochází k porušování zákonů a právních předpisů, přispívají tyto aktivity k oslabení demokratických systémů založených na dodržování právních zásad. Mimo to jsou ve své podstatě také nespravedlivé. Jedinci podílející se na těchto neoprávněných ekonomických aktivitách profitují z porušování zákona. Ti, kteří dodržují zákon, platí požadované daně a pojištění a jednají v souladu s předpisy, jsou pak na druhou stranu znevýhodněni (Drbohlav, Lachmanová 2008b, s. 129-130). I přes tuto nespravedlnost však postupně dochází k prohlubování lhostejnosti české veřejnosti k tomuto porušování právních zásad a akceptování neoprávněné práce migrantů (Drbohlav 2008b, s. 11).

Opomineme-li dopady neoprávněných ekonomických aktivit migrantů na zásady demokratické společnosti, je nutno podotknout, že s jejich výkonem se pojí také řada individuálních rizik (psychické, sociální, ekonomické, zdravotní) a rizik pro náš stát a ekonomiku. Jedná se však o značně protichůdný fenomén, jelikož spolu s přirozeně vyvstávajícími riziky spojenými s neoprávněným zaměstnáváním migrantů jdou ruku v ruce také jisté výhody plynoucí z tohoto nastavení (Drbohlav, Lachmanová 2008b, s. 129). Co se týče například státu, tak „*negativní jsou pro něj finanční ztráty plynoucí z neodvádění daní a pojištění, rozvoj šedé ekonomiky a rizika zvýšení kriminality (...). Ale z pohledu státu má nelegální migrace i své přínosy. Je to zaplnění mezer na trhu práce, především obsazením neatraktivních a málo placených pracovních pozic, zisk levné a flexibilní pracovní síly přispívající k ekonomické prosperitě a rozvoj určitých ekonomických subjektů a odvětví*“ (Drbohlav 2008b, s. 10). Kromě státu pak další výhody také plynou zaměstnavatelům soukromého sektoru, kteří díky využívání neoprávněných ekonomických aktivit migrantů mohou zvyšovat svou konkurenceschopnost a svůj celkový zisk (ibid., s. 10).

Neoprávněná ekonomická činnost cizinců je komplexním fenoménem pevně zakotveným v ekonomickém režimu současného globalizovaného světa. Neoprávněné ekonomické aktivity jsou neodmyslitelnou součástí moderního kapitalismu a migranti ochotni vykonávat tyto aktivity jsou soukromým sektorem trvale poptáváni. Zaměstnavatelé soukromého sektoru jsou v mnoha případech ochotni riskovat možný postih, který je pro ně ve srovnání s reálným ziskem zanedbatelný. Cílové země se sice snaží určitými způsoby proti neoprávněným ekonomickým aktivitám migrantů bojovat, ale stále chybí efektivní opatření,

keré by vedlo k nápravě celkového stavu a eliminaci studovaného fenoménu (Drbohlav 2008b, s. 11).

Dalším problémem spojeným se studovaným fenoménem je jeho obtížná zkoumatelnost a vyčíslitelnost. Jedním z výzkumů zrealizovaných na našem území byl výzkum za využití delphi metody od Drbohlava a Lachmanové, který je velmi cenným zdrojem informací pro tuto diplomovou práci (viz níže). Jedná se však o výzkum uskutečněný již více než před deseti lety a podobně je tomu i u většiny ostatních výzkumů týkajících se neoprávněných ekonomických aktivit migrantů, které jsou ve valné většině také dílem právě již zmíněného Dušana Drbohlava (viz například Drbohlav 2003; Drbohlav a Džúrová 2007; Drbohlav a Janská 2009). Tato diplomová práce se tak snaží navázat na zmíněné předešlé výzkumy a prohloubit získané poznatky s tím, že zasazuje zkoumaný fenomén do aktuálnějšího kontextu a pracuje s užším vymezením zkoumané populace, tj. zaměřuje se pouze na nejpočetnější skupinu cizinců žijících a pracujících na našem území – Ukrajince, kteří jsou zároveň, dle odborníků, nečastějšími vykonavateli neoprávněných ekonomických aktivit migrantů (Drbohlav, Lachmanová 2008a).

2 CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

2.1 VÝZKUMNÉ CÍLE

Hlavním cílem práce je: Popsat a strukturovat fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR v aktuálním kontextu s hlavním zaměřením na jeho příčiny, důsledky, formy a možná řešení.

Dílčí cíle:

1. Zmapovat kontext pracovní migrace z Ukrajiny do ČR se zaměřením na neoprávněné ekonomické aktivity těchto migrantů.
2. Identifikovat příčiny a důsledky studovaného fenoménu.
3. Nastínit možnosti zmírnění rozsahu výskytu studovaného fenoménu.

2.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Výzkumné otázky:

1. Jaké faktory lze považovat za hlavní spouštěče migrace Ukrajinců do ČR?
2. Jak je legislativně ukotveno zaměstnávání Ukrajinců v ČR?
3. Jaké rizikové faktory se pojí se zaměstnáváním Ukrajinců v ČR?
4. Jaké jsou příčiny neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR?
5. Jaké jsou typické formy neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR?
6. Jaké důsledky mají neoprávněné ekonomické aktivity Ukrajinců v ČR pro migranty samotné, zaměstnavatele a stát?
7. Jak je dle expertů možné zmírnit rozsah výskytu neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR?

2.3 CÍLE, OTÁZKY A METODY

Tabulka č. 1: Cíle, otázky a metody

HLAVNÍ VÝZKUMNÝ CÍL		
Popsat a strukturovat fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR v aktuálním kontextu s hlavním zaměřením na jeho příčiny, důsledky, formy a možná řešení.		
DÍLČÍ VÝZKUMNÉ CÍLE	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	METODY
Zmapovat kontext pracovní migrace z Ukrajiny do ČR se zaměřením na neoprávněné ekonomické aktivity těchto migrantů.	Jaké faktory lze považovat za hlavní spouštěče migrace Ukrajinců do ČR?	<u>Sběr primárních dat</u> – expertní rozhovory, polostr. rozhovory s ukrajinskými migranty se zkušeností s výkonem neoprávněných ekonomických aktivit na území ČR <u>Sběr sekundárních dat</u> – realizované studie
	Jak je legislativně ukotveno zaměstnávání Ukrajinců v ČR?	<u>Sběr sekundárních dat</u> – zákony, vyhlášky apod.
	Jaké rizikové faktory se pojí se zaměstnáváním Ukrajinců v ČR?	<u>Sběr primárních dat</u> – expertní rozhovory, polostr. rozhovory s ukrajinskými migranty se zkušeností s výkonem neoprávněných ekonomických aktivit na území ČR <u>Sběr sekundárních dat</u> – realizované studie
	Jaké jsou typické formy neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR?	dtto
Identifikovat příčiny a důsledky studovaného fenoménu.	Jaké jsou příčiny neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR?	dtto
	Jaké důsledky mají neoprávněné ekonomické aktivity Ukrajinců v ČR pro migranty samotné, zaměstnavatele a stát?	dtto
Nastínit možnosti zmírnění rozsahu výskytu studovaného fenoménu.	Jak je dle expertů možné zmírnit rozsah výskytu neoprávněného zaměstnávání Ukrajinců v ČR?	<u>Sběr primárních dat</u> – expertní rozhovory

Zdroj: Vlastní zpracování

3 METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA

3.1 VÝZKUMNÝ PŘÍSTUP

Pro účely této diplomové práce bude využito kvalitativního výzkumného přístupu, který umožňuje získat detailní popis a vhléd při zkoumání určitého fenoménu, události, jedince či skupiny jedinců. Creswell definoval kvalitativní výzkum jako „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách*“ (Creswell 1998, s. 12 citováno dle Hendl 2012, s. 48). Na rozdíl od kvantitativního přístupu tedy kvalitativní přístup umožňuje zkoumat fenomény v jejich přirozeném prostředí, reagovat na místní podmínky a situace, odhalovat vliv kontextuálních podmínek a navrhnout případné teorie. Zmíněné charakteristiky patří k hlavním výhodám kvalitativního přístupu, tj. výzkumník nezůstává pouze na povrchu studovaného fenoménu, ale zkoumá jej do hloubky, sleduje jeho vývoj a zkoumá příslušné související procesy, přičemž citlivě zohledňuje působení kontextu a aktuálních podmínek (Hendl 2012, s. 50-51).

Sociální kontext hraje u kvalitativních výzkumů důležitou roli. Dle Flicka dochází k tomu, že rychlá sociální změna a výsledná diverzifikace životních světů stále více konfrontují sociální výzkumníky s novými sociálními kontexty a perspektivami. Ty jsou pro ně tak nové, že tradiční deduktivní (kvantitativní) metodologie – odvozování výzkumných otázek a hypotéz z teoretických modelů a jejich testování na základě empirických důkazů – selhávají kvůli diferenciaci objektů. Proto je výzkum stále více nucen využívat indukční (kvalitativní) strategie. Namísto toho, aby vycházeli z teorií a zkoušeli je, jsou potřebné "senzibilizující koncepty" pro přiblížení se sociálnímu kontextu, který má být studován (Flick 2009, s. 12).

Ačkoli má kvalitativní výzkumný přístup oproti kvantitativnímu přístupu řadu výhod zmíněných výše, je třeba brát v potaz také nevýhody zvoleného přístupu. Kvalitativnímu výzkumu bývá vytýkáno, že jeho výstupem je subjektivní sbírka dojmů. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu je kvalitativní výzkum pro svůj pružný a nestructurovaný charakter jen těžko replikovatelný, a protože pracuje s omezeným počtem jedinců a obvykle na jednom místě, vznikají také potíže se zobecňováním jeho výsledků (Hendl 2012, s. 50).

V rámci této diplomové práce je tedy detailně studován fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v České republice. Díky využití kvalitativního výzkumného přístupu může být daný fenomén, jak naznačuje výše zmíněné vymezení autorů

Hendla a Creswella, zkoumán skutečně do hloubky, v přirozeném prostředí, a může být zohledněna celá řada vnějších kontextuálních podmínek. Výzkum v tomto konkrétním případě pracuje, i vzhledem k citlivému charakteru výzkumného problému, jen s velmi omezeným počtem jedinců (konkrétně 8), což v podstatě vylučuje možnost generalizace získaných výstupů. Ačkoli však cílem této práce není získat výsledky zobecnitelné pro celou populaci, je možné tuto drobnou nevýhodu zvoleného výzkumného přístupu opomenout.

3.2 VÝZKUMNÝ DESIGN

Jakožto výzkumný design této diplomové práce byla zvolena případová studie. Vzhledem k charakteru zkoumaného fenoménu je výzkum v rámci této diplomové práce, jak už je zmíněno výše, prováděn jen na velmi malém vzorku jedinců, což napovídá, že právě případová studie je tím nejvhodnějším typem výzkumného designu. Případové studie představují kvalitativní výzkumný přístup spočívající v detailním studiu jednoho nebo jen několika málo případů v průběhu času, a to prostřednictvím hloubkového sběru dat z mnoha různých zdrojů (Creswell 2007, s. 73). V rámci velkých statistických šetření získávají výzkumníci velmi omezené množství dat od velkého počtu jedinců (případů). V případové studii je to pak naopak – výzkumník získává velmi mnoho informací od značně omezeného množství případů. Případová studie předpokládá, že prostřednictvím detailního a hloubkového prozkoumání několika konkrétních případů lze lépe porozumět jiným obdobným případům. Na konci případové studie jsou totiž studované případy (či jeden případ) zasazeny do širších souvislostí a lze tak získat širší náhled do problematiky (Hendl 2012, s. 102).

Případové studie tedy pracují jen s omezeným počtem jedinců, což může mít řadu nevýhod, k nimž Nekola, Veselý a Drhová řadí především nedostatek vědecké rigoróznosti a mimo to také, stejně jako tomu je i u jiných kvalitativních designů, obtížnou generalizaci (Nekola, Veselý, Drhová 2007, s. 152). Na druhou stranu však právě úzké zaměření případové studie umožňuje detailnější analýzu zkoumaného fenoménu a pochopení hlubších vazeb, vztahů a souvislostí, které mohou být pro jiné výzkumné designy skryty. Kromě toho je právě design případové studie považován vhodný pro zkoumání ne příliš probádaných témat. I tento fakt lze v případě této diplomové práce považovat za značnou výhodu, jelikož fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR je tématem v aktuálním kontextu prakticky téměř vůbec neprobádaným.

Stake (1995) rozlišuje tři typy případových studií – intrinsitní, instrumentální a kolektivní. Intrinsitní případové studie studují zvolený případ jen kvůli němu samému, jelikož tento případ považují za neobvyklý či unikátní, a tudíž chtějí podrobně poznat právě tento případ a obecnější problematika nehraje žádnou roli (př. evaluace programu, zaměření na studenta majícího problém se studiem). Instrumentální případová studie naopak považuje případy za příklady obecnějšího jevu. Výzkumník provádějící tento typ případové studie zvolí fenomén či jev a poté hledá případ či případy, které by tento jev mohly reprezentovat, a detailně je zkoumá (Creswell 2007, s. 74). Případ je tedy považován pouze za prostředek pro dosažení určitého cíle. „*Výzkumník se v tomto případě nezajímá tolik o specifické závěry o případu, ale chce udělat závěry, které jdou za daný případ. V tomto typu studie se výzkumník obvykle zajímá, jak a proč fenomén funguje v jeho současné podobě*“ (Hendl 2012, s. 105). Poslední typ případové studie, kolektivní, pak spočívá v podrobném zkoumání více instrumentálních případů. Tento typ studií se používá v komparativních výzkumech a při snaze o navrhování, rozvoj, modifikaci či testování určité teorie (ibid., s. 105). V rámci této diplomové práce je prováděna instrumentální případová studie. Byl zvolen fenomén neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR a k němu bylo účelově vybráno několik reprezentativních případů, které byly detailně prozkoumány. Cílem pak tedy bylo získat odpověď na otázky jak a proč daný fenomén funguje tak, jak funguje.

3.3 SBĚR DAT

Předkládaná diplomová práce pracuje jak s daty sekundárními, tak i s daty primárními získanými prostřednictvím vlastního výzkumu. Co se týče sekundárních dat, práce vychází ze studia odborné literatury, zákonů a vyhlášek, veřejněpolitických dokumentů, statistických dat a spolehlivých internetových zdrojů. Primární data pak byla získána prostřednictvím expertních rozhovorů s odborníky na oblast migrace, konkrétně s právníky a sociálními pracovníky neziskových organizací, jako je Sdružení pro integraci a migraci, Integrační centrum Praha či La Strada, s odborníkem na migraci působícím na Katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Univerzity Karlovy a s pracovníkem Státního úřadu inspekce práce ČR (dále jen SÚIP). Dále bylo cílem provést polostrukturované rozhovory se samotnými imigranty z Ukrajiny majícími zkušenost s neoprávněnými ekonomickými aktivitami.

Pro účely sběru primárních dat tedy bylo využito mimo jiné expertních rozhovorů. Dotazování expertů je v sociálních vědách oblíbeným způsobem sběru dat již po dlouhá léta,

a ačkoli se jednotlivá využití a jednotlivé formy expertních rozhovorů mohou lišit případ od případu, existuje řada společných charakteristik, přispívající k popularitě této metody. V první řadě je třeba zmínit, že dotazování expertů v rámci tzv. explorativní fáze výzkumu je mnohem efektivnějším a soustředěnějším způsobem získávání informací než například zúčastněné pozorování či systematické kvantitativní studie. Další výhodou této metody spočívá v relativní časové nenáročnosti, jelikož dotazování expertů může zkrátit časově náročný proces shromažďování dat, zejména pokud jsou odborníci považováni za kvalifikované zástupce širšího okruhu aktérů. Mimo to je díky rozhovoru s expertem mnohdy možné získat přístup do širšího expertního okruhu pro studovanou oblast (Bogner, Littig, Menz 2009, s. 1-2).

Expertní rozhovory bývají často využívány v situacích, kdy je obtížné či zcela nemožné získat přístup k jiným aktérům v rámci studované sociální oblasti – například u tzv. tabu témat (ibid., s. 2), což přesně odpovídá situaci spojené s výzkumem v oblasti neoprávněných ekonomických aktivit migrantů, kterému se věnuje tato diplomová práce.

Podle článku Alexandra Bognera a Wolfganga Menze lze rozlišit tři různé typy expertních rozhovorů sloužící různým účelům – explorativní expertní rozhovor sloužící především k získání orientace v určité oblasti; systemizující expertní rozhovor zaměřený na systematické získávání informací; teorii generující expertní rozhovor (Bogner, Menz 2009, s. 46-48). V rámci této diplomové bude využit první typ expertního rozhovoru cílený na získání informací ohledně neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR.

V souladu s doporučeními metodologické literatury (Bogner, Littig, Menz 2009) byl pro sběr dat v rámci expertních rozhovorů zvolen tzv. polostrukturovaný rozhovor, tj. otevřený rozhovor za pomoci návodu (viz níže). Velmi podstatnou fází expertního rozhovoru je pak samotná příprava na tento rozhovor. Expertní rozhovory představují efektivní způsob, jak rychle získat kvalitní informace. Je však velmi důležité, aby měl tazatel dostatečné povědomí o oblasti výzkumu, o níž hodlá s expertem hovořit. V případech, kdy tazatel a dotazovaný expert sdílí stejné vědecké pozadí, narůstá motivace expertů účastnit se daného šetření a lze předpokládat vyšší kvalitu a hloubku získaných informací (Bogner, Littig, Menz 2009, s. 2).

Za experta lze považovat jakéhokoli člověka, který má zvláštní znalosti o společenském jevu, o který se tazatel zajímá (Gläser, Laudel 2009, s. 117). V rámci této diplomové práce bylo dotázáno 7 expertů. V první řadě byly osloveny neziskové organizace zabývající se integrací migrantů, jako je Sdružení pro integraci a migraci (SIMI), Centrum pro integraci cizinců (CIC), Multikulturální centrum (MKC) a Integroční centrum Praha (ICP). Dále byla oslovena nezisková

organizace La Strada věnující se obchodu s lidmi a pracovnímu vykořisťování. Z neziskových organizací, které umožnily provedení rozhovorů (SIMI, ICP, La Strada), byli získáni respondenti z řad právníků a sociálních pracovníků. Kromě expertů z neziskových organizací byl osloven také akademický pracovník z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje Univerzity Karlovy, který je dlouholetým odborníkem na migraci a zaměstnávání migrantů, a pracovník SÚIP.

Tabulka č. 2: Přehled expertních rozhovorů

OZNAČENÍ RESPONDENTA	PŮSOBIŠTĚ	POZICE	DATUM	DĚLKA ROZHOVORU
Expert č. 1	ICP/SIMI	Právnička	14. 8. 2018	42 minut
Expert č. 2	SIMI	Soc. pracovník	23. 8. 2018	20 minut
Expert č. 3	SIMI/ICP	Soc. pracovnice	31. 8. 2018	29 minut
Expert č. 4	SIMI/ICP	Právník	4. 9. 2018	56 minut
Expert č. 5	La Strada	Soc. pracovník	2. 10. 2018	29 minut
Expert č. 6	Univerzita Karlova	Akademický pracovník	23. 10. 2018	29 minut
Expert č. 7	SÚIP	Inspektor zaměstnanosti	1. 11. 2018	27 minut

Zdroj: Vlastní zpracování

Expertní rozhovory se věnovaly především 4 základním tematickým okruhům odpovídajícím hlavním výzkumným otázkám, tj. příčinám, formám, důsledkům a možným řešením neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR (scénář rozhovorů viz Příloha č. 3).

Druhou metodou sběru primárních dat pak byly již zmíněné polostrukturované rozhovory se samotnými Ukrajinci. Polostrukturovaný rozhovor bývá také někdy označován jako rozhovor pomocí návodu, přičemž tento návod představuje seznam základních okruhů, témat či otázek, které je třeba v rámci rozhovoru obsáhnout. Účelem tohoto návodu je zajistit, aby žádné z těchto témat nebylo tazatelem opomenuto. Je však jen a pouze na samotném tazateli, v jakém pořadí a jakým způsobem získá kýžené informace. Tazateli zároveň také zůstává volnost přizpůsobení otázek a jejich formulace aktuálnímu kontextu a situaci. Polostrukturovaný rozhovor tedy dává výzkumníkovi možnost co nejefektivnějšího využití času pro dotazování a současně umožňuje provést hned několik, do jisté míry strukturovaných,

rozhovorů s různými respondenty, což ulehčuje následné srovnání a analýzu. Návod pomáhá udržet předem stanovené zaměření rozhovoru, ale zároveň umožňuje respondentům uplatnit vlastní zkušenosti a vlastní perspektivu (Hendl 2012, s. 174).

Téma této diplomové práce lze považovat za téma vysoké úrovně citlivosti, což s sebou přináší značné obtíže při hledání respondentů z řad cílové skupiny, tj. v tomto případě z řad ukrajinských pracovníků se zkušeností s neoprávněnou ekonomickou činností na území ČR. Cílem této diplomové práce bylo získat pohled alespoň jednoho takového jedince a dále případně využít metodu tzv. sněhové koule. Jednoho respondenta z cílové skupiny se nakonec přes značné obtíže podařilo získat, avšak k nalezení dalších potenciálních respondentů bohužel nedošlo. Dne 15. 10. 2018 tak byl proveden polostrukturovaný rozhovor s občanem Ukrajiny pracujícím v ČR neoprávněně převážně ve stavebnictví – označení Migrant č. 1 (scénář rozhovoru viz Příloha č. 4).

3.4 ANALÝZA DAT

Pro analýzu získaných rozhovorů (jak expertních, tak polostrukturovaných rozhovorů) byla využita tematická analýza, která je jedním z nejčastěji používaných přístupů k analýze kvalitativních dat (Bryman 2012, s. 578).⁴ Jedním z hlavních zdrojů dat v rámci této diplomové práce jsou expertní rozhovory, přičemž při analýze expertních rozhovorů je dle Meusera a Nagelové pozornost věnována tematickým jednotkám, tj. pasážím se stejným tematickým zaměřením napříč rozhovory. Po celou dobu analýzy je však třeba uvědomovat si tzv. institucionálně-organizační kontext, v němž je zakotven postoj dotazovaných expertů a od něhož se odvíjí jejich vědecké principy a východiska. Tento kontext je tedy nutné brát v potaz pro pochopení smyslu a významu expertních výpovědí. Tento popis analýzy expertních rozhovorů pak odpovídá právě procesu tematické analýzy, která byla zvolena pro tuto diplomovou práci (Meuser, Nagel, 2009, s. 35).

Hlavní výhodou tematické analýzy je její relativní pružnost, jelikož není vázána nějakou teorií či typem epistemologie. Jedná se o analytický nástroj poskytující bohatou, podrobnou a komplexní zprávu o získaných kvalitativních datech. V rámci tematické analýzy dochází k organizaci a detailnímu popisu získaných dat. Zaměření tematické analýzy je čistě na

⁴ Co se týče tematické analýzy, tak tu lze definovat jakožto „*proces identifikace datových vzorců, datových konfigurací a témat v kvalitativních datech*“ (Hendl 2016, s. 264).

výzkumníkovi, přičemž volby ohledně zaměření často nebývají ve výzkumných zprávách explicitně zmiňovány (ibid., s. 264-265).

Proces tematické analýzy lze rozdělit do několika jednotlivých kroků. Celá analýza začíná, když si výzkumník začne všimnout zajímavých aspektů a významových vzorců v shromažďovaných datech, což může nastat již během fáze sběru dat. Na závěr celého analytického procesu pak dochází k popisu obsahu a významu témat v datech. Co se týče průběhu analýzy, tak ten „*spočívá v pohybu zpět a vpřed mezi jednotlivými úseky dat, mezi extrakty a kódy dat a jejich analýzou*“ (ibid., s. 267). Celá analýza tedy neprobíhá lineárně, nýbrž se jedná o rekurzivní proces pomocí následujících fází:

1. Seznámení s daty – První fáze analýzy spočívá v detailním seznámení s daty prostřednictvím jejich opakovaného pročitání. Pro tuto fázi je klíčová transkripce získaných dat do elektronické formy, která je také podmínkou důvěryhodnosti dané analýzy. Již během transkripce a seznamování s daty si výzkumník dělá poznámky o svých potenciálních objevech a návrzích vznikajících témat (ibid., s. 268).
2. Generování počátečních kódů – V následující fázi vytváří výzkumník počáteční seznam kódů, který mu umožňuje redukovat velké množství dat do menších významových částí. Kódování je induktivním procesem určeným výzkumnou otázkou a perspektivou výzkumníka a nejedná se o proces lineární, neboť není nikdy ukončen – neustále dochází k úpravě, přidávání a odebrání kódů. První kódy obvykle vychází z výrazů používaných respondenty, což umožňuje snazší orientaci v prepisech rozhovorů (ibid., s. 268-269).
3. Vyhledávání témat – Po fázi kódování přichází fáze vyhledávání témat. Témata jsou většími datovými úseky nežli kódy a jsou významné v souvislosti s účelem výzkumu či s výzkumnou otázkou. Výzkumník se snaží integrovat několik kódů a vytvořit z nich téma, přičemž téma se od kódu liší tím, že se jedná o fráze nebo věty identifikující v datech určitý význam. Poté, co výzkumník vytvoří seznam témat, zaměřuje se na širší souvislosti a vztahy mezi jednotlivými tématy (ibid., s. 270).
4. Propracování témat a jejich revize – V této fázi má již výzkumník k dispozici řadu potenciálních témat a snaží se je dále propracovávat prostřednictvím jejich zjemňování a revize. Některá témata jsou příliš široká a je třeba je rozdělit do menších a jiná lze naopak pospojovat do jednoho tématu. Pro lepší orientaci při této fázi používají výzkumníci počítačových programů, jejichž prostřednictvím vytváří

tematickou mapu vyobrazující veškerá témata a jejich vztahové souvislosti (ibid., s. 271).

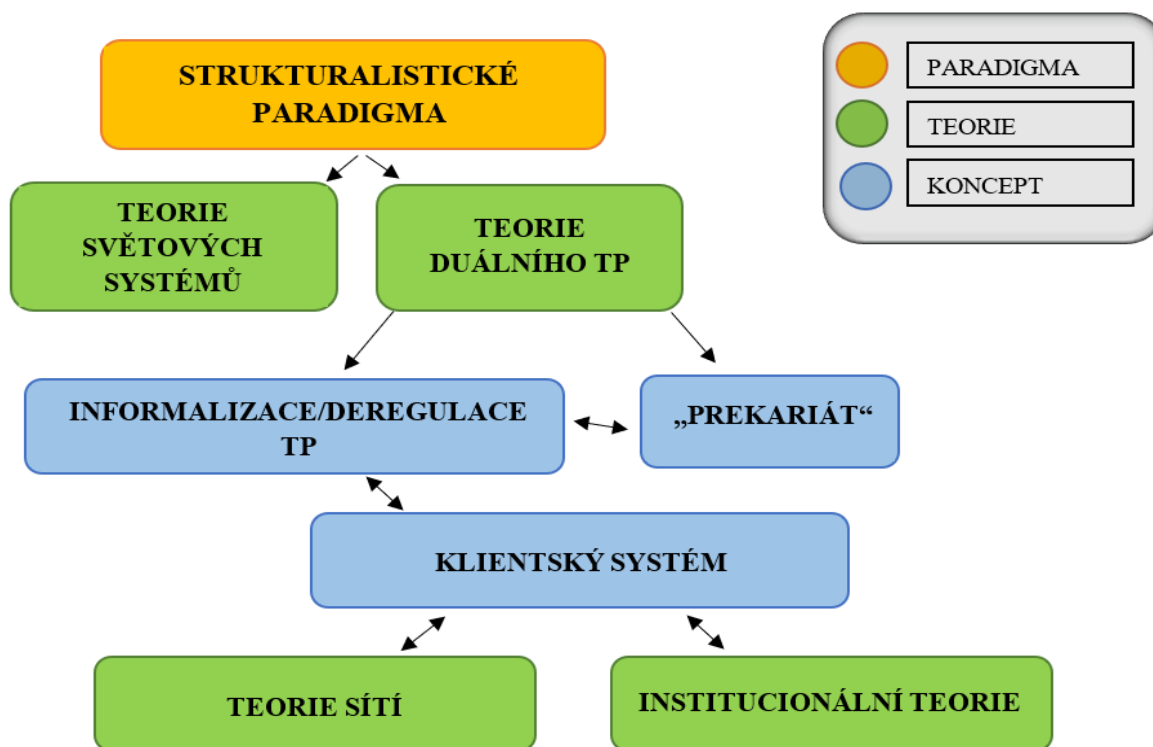
5. Vymezení a pojmenování témat – Tato fáze spočívá v tom, že výzkumník zjišťuje, jaké aspekty dat jsou zachyceny v jednotlivých tématech a rozhoduje, jaká témata budou použita v rámci konečné výzkumné zprávy a jak tato témata pojmenuje (ibid., s. 273).
6. Příprava zprávy – Poslední fází analýzy je příprava výzkumné zprávy podávající přehledný a detailní popis získaných výsledků (ibid., s. 275).

K hlavním výhodám zvolené metody analýzy patří její pružnost a relativně snadná aplikovatelnost, což umožňuje analyzovat i větší objemy dat (ibid., s. 275). Pro analýzu bývají využívány počítačové programy, přičemž v rámci této diplomové práce bylo využito programu atlas.ti. Realizovaná analýza odpovídala výše zmíněnému vymezení a zahrnovala jednotlivé zmíněné fáze. Témata identifikovaná v rámci analýzy odpovídala stanoveným výzkumným otázkám – tzn. jednalo se o témata, jako jsou důvody ukrajinské migrace, rizikové faktory zaměstnávání Ukrajinců, příčiny, formy a důsledky neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců a návrhy možností zmírnění výskytu daného fenoménu.

4 TEORETICKÁ A KONCEPTUÁLNÍ VÝCHODISKA

Ačkoli představují neoprávněné ekonomické aktivity migrantů v dnešním světě velmi významný a rozšířený fenomén, v teoretické rovině je jim věnována jen velmi malá pozornost. Migrace jako taková je velice komplexním a široce podmíněným procesem ovlivňovaným celou řadou faktorů, a tak je tomu i u neoprávněných ekonomických aktivit migrantů (Drbohlav 2008a, s. 25). Na následujících řádcích tak budou popsány vybrané koncepty a teorie, které mohou svým způsobem alespoň do určité míry přispět k objasnění studovaného fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit migrantů (viz Obrázek č. 1).

Obrázek č. 1: Schéma teoretických a konceptuálních východisek

Zdroj: Vlastní zpracování

4.1 MIGRAČNÍ TEORIE – STRUKTURALISTICKÉ PARADIGMA

Pro uchopení problematiky migrace a s ní spojeného fenoménu neoprávněného zaměstnávání migrantů poskytují relevantní základ migrační teorie. Při zaměření na jeden konkrétní případ migračního proudu a jeho doprovodné jevy je třeba rozhodnout, na jakém z teoretických paradigmat vysvětlujících migraci bude založena analýza. Existuje mnoho různých teorií vysvětlujících migraci a její spouštěče a tyto teorie mohou být rozděleny do dvou hlavních paradigmat, tj. na funkcionalistické a strukturalistické teorie. Funkcionalisté, jako například

Ravenstein, Lee apod., vnímají migraci jakožto pozitivní proces, který slouží zájmům většiny jedinců. Tito autoři věnují pozornost mikro úrovni, tj. zaměřují se především na individuální rozhodovací procesy založené na kombinaci tzv. 'push' a 'pull' faktorů. Právě zmíněný Lee přišel v 60. letech 20. století s tvrzením, že rozhodování jedince ohledně migrace je determinováno plusovými a minusovými faktory na straně země původu a cílové destinace (roli hrají také intervenující překážky a individuální faktory). Tyto faktory, mající převážně ekonomický, enviromentální či demografický charakter, jsou pak zodpovědné za odchod jedinců ze země původu ('push') a jejich výběr cílové destinace ('pull'). 'Push-pull' funkcionalistické modely však čelí značné kritice, založené především na nemožnosti předpokládat plně racionálně smýšlejícího a jednajícího jedince schopného nezaujatě vyhodnotit celoživotní náklady a výnosy případné migrace (Castles, Miller 2014, s. 27-31).

Co se týče druhého zmíněného paradigmatu, tak strukturalisté vidí migraci jakožto fenomén makro úrovně, jelikož individuální rozhodnutí jsou podle nich podřízena strukturálním vlivům. V rámci strukturalistického přístupu je tedy předpokládáno, že pronikání kapitalistických systémů do rozvojových zemí vede k migraci chudých obyvatel venkovských oblastí do městských center ve vyspělých zemích, aby zde uspokojili rostoucí poptávku po levné a snadno vykořisťovatelné pracovní síle (EASO 2016, s. 13). Tato diplomová práce vychází ze strukturalistických teorií a vnímá tak migraci jakožto výsledek působení ekonomických, sociálních, politických a kulturních struktur.

Strukturalistické paradigma bývá také někdy označováno jakožto historicko-strukturalistické. Představitelé tohoto paradigmatu argumentují, že svobodná vůle jedinců je do značného rozsahu ovlivňována strukturálními silami. Dle této perspektivy jsou lidé nuceni migrovat, protože tradiční ekonomické struktury byly oslabeny v důsledku jejich začlenění do globálního politicko-ekonomického systému a v důsledku souvisejících změn, jako je například mechanizace zemědělství. Skrze tyto procesy dochází k tomu, že obyvatelé rurálních oblastí přichází o své tradiční zdroje obživy a jsou tak nuceni odcházet do měst či ekonomicky vyspělejších zemí, které se stávají závislými na levné pracovní síle, jež tito migranti představují (Castles, Miller 2014, s. 32).

Dvěma důležitými autory reprezentujícími strukturalistické paradigma jsou Wallerstein, autor teorie světových systémů, a Piore, který zformuloval teorii duálního trhu práce.

4.1.1 TEORIE SVĚTOVÝCH SYSTÉMŮ

Wallerstein popisuje migraci jako nedobrovolnou reakci na globální síly a celosvětový rozmach kapitalismu. Podle autorů, jako je právě Wallerstein, je hlavním spouštěčem migrace rostoucí globalizace. Ve své **teorii světových systémů** rozdělil tento autor svět na klíčové kapitalistické státy ('core capitalist nations') řídící globální ekonomiku a chudé peripetie poskytující pracovní sílu, půdu a další zdroje potřebné pro prosperitu kapitalismu. Zásah globálních korporací do tradičních, na zemědělství zaměřených, ekonomických struktur chudých peripetií má podle něho za následek odchod farmářů z těchto oblastí do oblastí bohatších, kde přijímají pracovní místa s velmi nízkým platovým ohodnocením. Globalizace a rozmach kapitalismu jsou tak hlavními hnacími motory migrace (EASO 2016, s. 13-14).

V kontextu globalizace je třeba zmínit, že někteří autoři mají tendenci globalizaci spojovat s erozí národních států. Podle Castlese a Millera je však důležité uvědomovat si význam národních států pro chápání a ovlivňování migrace. Různé národní státy (nebo uskupení jako EU) implementují různé migrační politiky a vytváří různé migrační režimy (Castles, Miller 2014, s. 32). Tato diplomová práce věnuje pozornost ČR jakožto národnímu státu, který vytváří svou vlastní migrační politiku a reguluje oblast zaměstnávání migrantů. Česká republika sice jakožto členský stát EU musí podnikat určitá opatření v souladu s doporučeními a nařízeními EU (př. Blue Card Directive (2009/50/EC); Single Permit Directive (2011/98/EU)), ale mnoho důležitých oblastí zůstává nadále regulováno výhradně českou legislativou (Szulecka 2016, s. 53-54).

4.1.2 TEORIE DUÁLNÍHO TRHU RÁCE

Druhý zmíněný autor v rámci strukturalistického paradigmatu, Piore, argumentuje, že mezinárodní migrace je výsledkem 4 hlavních charakteristik vyspělých průmyslových společností:

1. Strukturální inflace – mzdy jsou vázány na sociální status (EASO 2016, s. 13) – Nejenže mzdy odráží podmínky nabídky a poptávky, ale také určují status, prestiž a sociální kvality zaměstnání, ke kterému se váží (Massey et al. 1993, s. 441).
2. Motivační problémy – nedostatečný prostor pro vzestupnou sociální mobilitu – Hierarchie zaměstnání je důležitá pro motivaci jednotlivých pracovníků, jelikož lidé nepracují pouze pro mzdy, ale také pro udržení či navýšení sociálního statusu a prestiže. S tímto však souvisí

výrazně motivační problémy na samotném dně této hierarchie, protože jedinci zaujímající pracovní pozice právě ze dna hierarchie zaměstnání nemají žádný sociální status, který by stálo za to se snažit udržet, a téměř žádné příležitosti pro vzestupnou sociální mobilitu (EASO 2016, s. 13).

3. Ekonomický dualismus – existence dvou radikálně odlišných sektorů pracovního trhu ('capital-intensive' versus 'labour-intensive') (EASO 2016, s. 13).
4. Demografická struktura nabídky práce – Výše zmíněné charakteristiky vyspělých průmyslových společností vytvářejí stálou poptávku po pracovnících, kteří jsou ochotni pracovat za nevyhovujících podmínek, za nízké mzdy, s velkou nestabilitou a jen malou šancí na pokrok. Tato poptávka byla v minulosti částečně uspokojována pracovníky, jejichž sociální status a charakteristiky odpovídali těmto pracovním místům: ženami a teenagery (Massey et al. 1993, s. 443).

Právě 3. zmíněná charakteristika je pak klíčovou pro tuto diplomovou práci, jelikož od ní je odvozena jedna z nejdůležitějších migračních teorií v rámci strukturalistického paradigmatu, a to **teorie dvojího (duálního) pracovního trhu / segmentace pracovního trhu**. Tato teorie identifikuje segmentované pracovní trhy v rámci všech moderních společností. Na jedné straně podle ní existuje primární trh práce, v jehož rámci jsou zaměstnancům poskytována stabilní pracovní místa, vysoké mzdy a řada dalších benefitů. Primární pracovní trh však zaměstnává převážně vysoce kvalifikované pracovníky, členy majoritní etnické skupiny, legální imigranty a spíše muže než ženy. Na druhé straně pak lze identifikovat také tzv. sekundární trh práce, který je typický flexibilními typy zaměstnání, nízkými mzdami, horšími pracovními podmínkami a vysokou nejistotou. Ti, jež jsou zaměstnání právě v rámci sekundárního trhu práce, jsou pak obvykle znevýhodněni genderem, nedostatečnou kvalifikací, rasou či nelegálním pobytem (Castles, Miller 2014, s. 35-36). Primární sektor tak nabízí tzv. 'good jobs', tedy kvalitativně lepší pracovní pozice, zatímco pracovní pozice v rámci sekundárního segmentu jsou v mnoha ohledech horší a bývají označovány jako tzv. 'bad jobs' nebo také 'precarious jobs' (Trbola a Rákoczyová 2010, s. 14).

Teorie segmentovaného pracovního trhu se snaží vysvětlit strukturu poptávky po pracovní síle vysoce a nízce kvalifikovaných migrantů v moderních kapitalistických společnostech. Podle Piora poptávají vyspělé ekonomiky nejen vysoce kvalifikovanou pracovní sílu, ale také nízko kvalifikované či nekvalifikované pracovníky pro výkon manuálních prací. Jelikož domácí pracovníci jsou čím dál méně ochotni přijímat pracovní místa v rámci

sekundárního trhu práce, roste poptávka po nízko kvalifikované pracovní síle ze zahraničí (Castles, Miller 2014, s. 35-36). Pro některé zaměstnavatele působící na českém trhu práce představují zahraniční pracovníci nenahraditelný zdroj pracovní síly. Zaměstnavatelé musí vynakládat čím dál vyšší snahu obstát v globálním konkurenčním prostředí, a právě tato snaha nutí některé z nich ke snižování výrobních nákladů, k čemuž nejčastěji dochází skrze snižování nákladů na pracovní sílu. V důsledku toho pak dochází k vytváření pracovních míst, která jsou svým charakterem velmi neatraktivní pro domácí pracovníky a jsou tudíž obsazována z velké části flexibilními a v určitém ohledu nenáročnými zahraničními pracovníky. Tato struktura poptávky po pracovní síle tak právě způsobuje mezinárodní migrační proudy (Trbola a Rákoczyová 2010, s. 13).

Teorie segmentovaných trhů práce bývá stavěna do opozice k neoklasické teorii, která předpokládá, že individuální pracovníci mohou svobodně volit mezi širokou škálou pracovních možností na trhu práce na základě svých osobních vkusů, preferencí, schopností a dovedností, a tím získat odměny odvíjející se od jejich lidského kapitálu. Teorie segmentovaných trhů práce na druhou stranu argumentuje tím, že díky existenci institucionálních bariér není možné, aby všichni lidé těžili ze svého lidského kapitálu stejně. Jedinci, kteří v rámci trhu práce patří do tzv. rizikových skupin, jsou pak často uvězněni na pozicích sekundárního segmentu, přičemž jejich výdělků podléhají vlivům nabídky a poptávky. Naopak výdělků zaměstnanců primárního sektoru jsou od těchto vlivů izolovány (Leontaridi 1998, s. 64).

Kromě tohoto tradičního dělení trhů práce na dva odlišné segmenty přidávají někteří autoři (př. Massey) ještě třetí, tzv. terciální segment. Zavedení tohoto pojmu bývá vysvětlováno právě nárůstem mezinárodní migrace a zahraniční zaměstnanosti. V rámci terciálního segmentu pracovního trhu jsou nabízena místa, která jsou svými pracovními a mzdovými podmínkami a sociálním statutem pro domácí pracovníky natolik neatraktivní, že poptávka po pracovní síle ochotné obsadit tato místa může být dlouhodobě neuspokojena i v obdobích vysoké nezaměstnanosti. Někteří domácí pracovníci totiž odmítají přijímat pracovní pozice terciálního segmentu i přesto, že jsou nezaměstnaní, tj. raději setrvávají nezaměstnanými (Trbola a Rákoczyová 2010, s. 14-15). „*Vytvoření terciálního sektoru trhu práce umožňují (...) životní a pracovní strategie některých cizinců, kteří v zahraničí pracují pouze dočasně. Tito migranti chtějí v zahraničí především vydělat peníze a po určité době se s naspořenými finančními prostředky vrátit zpět do země původu*“ (Bařšová a Bařša 2005, s. 271 dle Trbola a Rákoczyová 2010, s. 14).

4.2 PREKARIZACE

Jedním z trendů soudobých globalizovaných pracovních trhů je důraz na flexibilitu pracovní síly, s níž jde ruku v ruce také řada nejistot a rizik, které se nejvyšší měrou týkají nekvalifikovaných nebo nedostatečně kvalifikovaných zaměstnanců sekundárního segmentu pracovních trhů. Spolu s výše zmiňovanou segmentací trhů práce tak dochází také k procesu sociální diferenciaci rizik, tzn., že s rostoucí nejistotou na trhu práce dochází k sociálnímu přenosu těchto rizik na specifické kategorie pracovníků (tj. pracovníky sekundárního segmentu) (Sirovátka 2003, s. 90). „*Projevem narůstajících rizik je nejen nezaměstnanost (zvláště dlouhodobá), ale také nestabilita zaměstnání, přerušovaná pracovní kariéra, dočasné zaměstnání, nedobrovolná práce na částečný úvazek, práce pod úrovní kvalifikace, zhoršené mzdové a pracovní podmínky zaměstnání, nedobrovolné nestandardní formy zaměstnávání, jako je subkontraktace, sebezaměstnávání či dokonce neformální zaměstnání*“ (ibid., s. 90). Objem těchto nejistých (‘precarious’) zaměstnání neustále narůstá a někteří autoři (př. Standing 2013) dokonce tvrdí, že pracovníci zastávající tato zaměstnání tvoří speciální sociální třídu, kterou nazývají „**prekariát**“ (ibid.). Toto tvrzení je mnohými vyvráceno a kritizováno (př. Wright 2015), ale ať už „prekariát“ lze či nelze považovat za specifickou sociální třídu, jedná se o početnou skupinu jedinců s výrazně omezeným okruhem pracovních jistot, které jsou pro ostatní samozřejmostí – př. jistota příjmu, jistota zaměstnání (ochrana proti nezaměstnanosti), jistota práce jako takové apod. (Sirovátka 2003, s. 90). Tito jedinci žijí v nejistotě, mají nejistá zaměstnání, jsou opakovaně nezaměstnaní a hrozí jim tak také nejistota co se týče přístupu k veřejným zdrojům. Standing dokonce tvrdí, že tito jedinci postrádají určitá práva běžně náležící všem občanům (‘denizens’), jelikož díky svému nejistému pracovnímu postavení často propadávají skrze záchrannou sociální síť sociálního státu, což představuje problém a výzvu pro tvůrce veřejných politik (Wright 2015, s. 160-170).⁵

Rostoucí důraz na flexibilitu pracovní síly a s ním spojený nárůst objemu nejistých zaměstnání má řadu následků. U značné části pracovní síly například vedou tyto procesy k oslabování zájmu ucházet se o místa v rámci formálního trhu práce, tj. lidé mnohdy raději volí účast na neformálních ekonomických aktivitách nebo se stávají závislými na sociálních dávkách. Právě neformální trh práce pak těmto jedincům poskytuje možnost získání příjmů a dočasných zaměstnání (Sirovátka 2003, s. 91).

⁵ „*The precariat is thus defined by three overarching criteria: precariousness within the relations of production, vulnerability within the relations of distribution, and marginality within the relations to the state*“ (Wright 2015, s. 162).

4.3 DEREGULACE A INFORMALIZACE PRACOVNÍCH TRHŮ

Realita dokládá, že využívání levné cizí pracovní síly za mnohdy velmi tvrdých pracovních podmínek je stálým rysem výroby. Otrokářství, které bylo na mnohých místech legálně provozováno ještě na začátku 19. století, tak funguje v jisté přetransformované podobě i v současném moderním kapitalismu. Není tak neobvyklé, že zahraniční pracovníci díky nesnesitelným pracovním podmínkám, které jsou jim nabízeny, ztrácí motivaci ucházet se o místa v rámci formálního trhu práce a upadají do pastí nelegality. Ačkoli s sebou neoprávněná ekonomická činnost nese pro tyto migranty řadu negativních důsledků, její míra zůstává stále vysoká, jelikož v porovnání s podmínkami, které jsou migrantům nabízeny na formálním trhu práce, je tzv. práce na černo mnohdy výhodnější (Drbohlav 2008c, s. 34).

Proces deregulace a informalizace pracovních trhů je podobně, jako většina ostatních výzev, jimž současné společnosti čelí v souvislosti se zaměstnaností a prací, způsobován, nebo minimálně posilován, prohlubující se globalizací. Existence informálních pracovních trhů se stala charakteristickým znakem současné globální ekonomiky. Velmi často je problematika informalizace pracovních trhů dávána do souvislosti s migrací, jelikož jsou to právě zranitelní pracovní migranti, kteří se nejčastěji uplatňují v rámci neformálního sektoru, kde neexistují ani řádné pracovní smlouvy ani bezpečná práce. Mnoho zahraničních pracovníků je pak kvůli tomu vystaveno extrémním formám pracovního vykořisťování (Likic-Brboric et al. 2013, s. 678). Není neobvyklé, že právě migranti vykonávající neoprávněné ekonomické aktivity v rámci informálního trhu práce čelí vykořisťování, diskriminaci a zneužívání. Mnohdy se dostávají do natolik zoufalé situace, kdy jsou zahrnuti do tzv. nucených prací, s nimiž jsou spojována závažná porušování lidských práv a svobod, jako je bránění svobody pohybu, zadržování osobních dokumentů (pasů, víz apod.), nevyplácení mzdy, sexuální a fyzické násilí apod. (Yeates 2014, s. 133-134).

V souvislosti s deregulací trhů práce používá Fassmann termín trh práce na černo, který definuje jako všechny ekonomické aktivity, které by mohly být zahrnuty do HDP a nejsou ve své podstatě nelegální (kriminální). Nelegálními se tyto aktivity stávají až v celkovém kontextu, jelikož nejsou přihlášené, nejsou z nich odváděny daně a sociální pojištění, pracovníkům není při těchto činnostech poskytována dostatečná zákonná ochrana apod. Práce na černo se vyskytuje v různých formách napříč všemi odvětvími ekonomiky, přičemž nejčastěji se s ní setkáváme v odvětvích s vysokou intenzitou práce a nízkými zisky, kde je práce na černo využívána pro realizaci výroby s co nejnižšími výrobními náklady. Nejvíce rozšířenými typy

práce na černo jsou pak dle Fassmanna příležitostné práce, neformální druhé zaměstnání a nelegální práce migrantů (Fassmann 2008, s. 68-72).

4.3.1 KLIENSKÝ SYSTÉM

V souvislosti s výše zmíněným zneužíváním a vykořisťováním migrantů je třeba neopomenout existenci fenoménu, který je typický především pro migranty z Ukrajiny, a to fenomén tzv. **klientského systému**. Klientský systém označuje poměrně častou strategii migrantů pro získání přístupu na trh práce v hostitelské zemi. Jedná se o zaměstnání přes tzv. zprostředkovatele neboli „klienta“. Tento zprostředkovatel pak neslouží pouze jako prostředník pro ukrajinské migranty, ale mnohdy svými službami provází migranta po celou dobu jeho pobytu v cizí zemi. Zprostředkovatelem bývá většinou podnikatel nebo firma, kteří nejen, že pomáhají migrantům obstarat bydlení, potravu a potřebné doklady, ale jsou také jejich oficiálními zaměstnavateli, hledají jim zakázky a organizují práci. Činnost „klientů“ pak pochopitelně není zadarmo. „Klienti“ se běžně nespokojí pouze s uhrazením jednorázové částky za poskytnuté služby, ale na migrantech „parazitují“ po určitou vymezenou dobu či po celou dobu jejich zaměstnání, kdy migrantům strhávají část vydělaného platu. Takto nastavený systém je pro „klienty“ velice výhodný a většinou tak nedávají svým zaměstnancům možnost snadno z tohoto pracovního vztahu vystoupit. Mimo to dochází ze strany „klientů“ často také ke zneužívání podřízených pracovníků formou zapírání možnosti zdravotního pojištění, nedodržování pracovních podmínek či zatajení pracovní smlouvy. Výjimkou nejsou ani výhrůžky a určité formy organizovaného zločinu (Trbola a Rákoczyová 2010, s. 56-57).

Dle Nekorjaka je klientský systém tvořen 3 typy aktérů, mezi nimiž jsou dva stupně mocensky nevyrovnaných vztahů. Co se týče aktérů, tak na samém vrcholu hierarchie stojí ukrajinská mafie, která do celého systému vnáší již zmíněný prvek organizovaného zločinu. Na dně hierarchie jsou pak ukrajinští migranti, kteří celý systém financují prostřednictvím své mzdy. Jako mediátoři mezi mafii a migranty pak působí „klienti“. V rámci prvního stupně klientského systému, za který je považován vztah mezi migranty a „klienty“, dochází ke směňování sociálního a kulturního kapitálu za kapitál ekonomický. „Klienti“ disponují sociálním kapitálem v podobě kontaktů na síť českých zaměstnavatelů, úředníků či policistů a kulturním kapitálem v podobě znalosti českého jazyka a prostředí, ale také například českého práva. Tyto formy lidského kapitálu pak „klienti“ s migranty směňují za ekonomický kapitál, tj. peníze (Nekorjak 2006, s. 91). Druhý stupeň klientského systému je pak v podstatě

nadstavbou prvního stupně a je představován zmíněnými vztahy mezi „klienty“ a organizovaným zločinem/mafii.

Obrázek č. 2: Schéma aktérů klientského systému

Zdroj: Upraveno dle (Čermáková 2008, s. 169).

4.3.2 TEORIE SÍTÍ

Základem pro fungování zmíněného klientského systému jsou krajanské vazby, jelikož „klienty“ se mnohdy stávají úspěšní migranti. Důležitou roli zde tedy hrají migrantské sítě. Dle **teorie sítí** lze migrantské sítě chápat jako soubor meziosobních vazeb mezi současnými migranty, dřívějšími migranty a „nemigranty“ v zemích vysílajících i přijímajících. Tyto vazby jsou založeny na vzájemném přátelství, příbuzenství či na sdíleném původu. Právě existence podobných sítí meziosobních vazeb pak může svým způsobem podporovat migraci, jelikož díky těmto sítím dochází ke snižování transakčních nákladů a rizik spojených s migrací. Na druhé straně ale využití této formy sociálního kapitálu může nově příchozí migranty při hledání přístupu na trh práce v cílové zemi snáze vehnat do pastí výše zmíněného klientského systému (Massey et al. 1993, s. 448-449).

„Migrační sítě umožňují snáze překonávat překážky v migraci i vytvářet podmínky k životu v cílových prostorech, ať už s ohledem k bydlení, ekonomické činnosti, péči o děti nebo např. zabezpečení sociálně slabých. Migrační sítě pomáhají překonat pocit marginality, ale současně mohou samy produkovat marginální skupiny“ (Drbohlav, Uherek 2007, s. 132 citováno dle Drbohlav 2008a, s. 26).

4.4 INSTITUCIONÁLNÍ TEORIE

V neposlední řadě je třeba zmínit ještě jednu relevantní teorii, a to **institucionální teorii**. Prostřednictvím institucionální teorie lze vysvětlit vliv institucí na proces migrace. Jedná se v první řadě o veřejné instituce, ale s rozvojem mezinárodní migrace dochází také ke vzniku řady institucí v rámci soukromého sektoru (tj. dobrovolné humanitární či neziskové organizace). Některé instituce snižují či odstraňují překážky v procesu migrace, ale jiné na druhou stranu vytváří překážky nové. Neziskové organizace se například snaží migrantům pomáhat skrze poskytování poradenství, sociálních služeb, právní pomoci či dokonce přístřeší a představují tak určitou formu sociálního kapitálu, kterého mohou migranti využít při snaze vstoupit na zahraniční trh práce a při začleňování do cizí společnosti. Problémem však je, že ačkoli jsou neziskové organizace již stabilní součástí institucionální struktury, mnoho migrantů o existenci takovýchto organizací vůbec neví (Massey et al. 1993, s. 450-451).

Veřejné státní instituce naopak mnohdy spíše vytváří překážky, které někteří migranti jen obtížně překonávají. Díky právním restrikcím, složitému systému pracovních povolení apod. jsou migranti v mnoha případech vhnáni do „spárů“ klientského systému nebo se vydávají cestou neoprávněného zaměstnávání. Je tedy velmi důležité, aby byl vliv těchto institucí vytvářejících překážky vyvažován vlivem organizací, které se migranty snaží nasměrovat správným směrem a podporují legální pracovní migraci (Brázdová 2010, s. 33-34).

Kromě zmíněných typů patří mezi instituce spojené s migračním procesem také kriminální či mafiánské struktury v rámci klientského systému. „*Jak již bylo zmíněno, klientský systém působí na straně institucí, kteří se snaží odstraňovat a snižovat překážky, které mají migranti při vstupu na pracovní trh (...). Tato pomoc je však vykoupena vykořisťováním v podobě nepřiměřeně vysokých poplatků, které si za tyto služby účtují*“ (ibid., s. 34).

5 NEOPRÁVNĚNÉ EKONOMICKÉ AKTIVITY MIGRANTŮ V ČÍSLECH

Eliminace fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit migrantů je během na dlouho trať. Jednou z překážek dosažení kýženého cíle je fakt, že při hledání možných řešení veřejně-politických problémů hrají stěžejní roli empirická data týkající se daného fenoménu. Co se týče oblasti neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v ČR, dostupné empirické informace jsou velmi sporadické a jedná se spíše o hrubé odhady než o spolehlivá data.

Pro jistou představu o rozsahu studovaného fenoménu lze využít data ČSÚ plynoucí z kontrolní činnosti SÚIP a Oblastních inspektorátů práce (dále jen OIP). SÚIP a OIP provádí kontrolní činnost týkající se dodržování ustanovení zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti, přičemž mezi jejich pravomoci spadá také vedení správního řízení ve věci uložení finančního postihu za zjištěné právní delikty a přestupky. Na kontrole neoprávněného zaměstnávání se mimo SÚIP a OIP podílí také cizinecká policie, celní úřady, úřady práce, Česká správa sociálního zabezpečení a případně také finanční či živnostenské úřady. Týmy inspektorů v roce 2016 zkontrolovaly 7 988 zaměstnavatelů, přičemž u 1 988 subjektů zjistily výkon nelegální práce. Celkem bylo přistiženo 1 530 zahraničních občanů vykonávajících nelegální ekonomické aktivity, z čehož bylo 193 občanů EU a celých 1 337 občanů třetích zemí, především z Ukrajiny či Vietnamu. Tato čísla však také nelze brát jako plně odpovídající reálné situaci, jelikož inspektoři každoročně odhalí jen určité procento nelegální práce (ČSÚ 2017, s. 103).

O detailnější prozkoumání fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit cizinců v ČR se na počátku 21. století pokusil výzkumný tým Dušana Drbohlava a Lenky Lachmanové. Za využití metody delphi v letech 2005 a 2006 dotázali 32 expertů, přičemž odhalili, jaké jsou z jejich pohledu nejčastější formy nelegální práce migrantů v ČR, jaké jsou její příčiny a důsledky, kolik neoprávněně pracujících migrantů je na našem území, odkud tito migranti pochází, jaký je budoucí vývoj tohoto fenoménu a jaká opatření by měla být využita pro omezení rozsahu jeho výskytu. Co se týče původu nelegálně pracujících migrantů, odborníci se jednohlasně shodli na tom, že největší podíl neoprávněně pracujících migrantů u nás je původem z Ukrajiny. Na druhou stranu ohledně odhadovaného počtu neoprávněně pracujících migrantů se názory odborníků poněkud rozcházejí. Zatímco jedna třetina odborníků toto číslo odhadovala mezi 40 a 99 tisíci jedinců, přibližně jedna pětina odborníků věřila, že toto číslo přesahuje 200 tisíc jedinců. Ani v očích expertů tak není jednoznačný konsenzus ohledně této citlivé otázky (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 103-121).

V návaznosti na toto delphi šetření se další výzkumný tým pod vedením Lenky Lachmanové pokusil o zmapování daného fenoménu z pohledu pracovníků úřadů práce a živnostenských úřadů. Co se týče zaměření na odhad počtu neoprávněně ekonomicky činných cizinců, tak v tomto ohledu byly výsledky výzkumu opět značně rozporuplné, jelikož (1.) na danou otázku odpověděl jen velmi malý počet respondentů – velká část respondentů se zdráhala učinit takovéto odhady; (2.) mezi respondenty, kteří se neodhodlali učinit odhad, patřili převážně zástupci větších měst, kde lze předpokládat významný výskyt daného fenoménu a (3.) někteří respondenti prezentovali oficiální statistiky a jiní činili skutečné odhady. Výsledky pak ukázaly, že podle pracovníků živnostenských úřadů a úřadů práce jsou počty neoprávněně pracujících cizinců v rámci územních jednotek (okresů) velmi variabilní – od 10 do 1000 jedinců. Nejvíce neoprávněně pracujících cizinců pak bylo odhadováno na území Středočeského kraje a také v západních a severních Čechách. V celkovém součtu by pak dle odhadů dotazovaných respondentů měl být objem neoprávněně pracujících cizinců v rámci 54 územních jednotek roven přibližně 8 300 jedincům. Zde je vidět významný rozdíl oproti odhadům expertů v rámci výše zmíněného výzkumu delphi. Jedním z vysvětlujících argumentů může být již zmíněný fakt, že se někteří respondenti namísto expertních odhadů drželi oficiálních dat získaných ze své kontrolní činnosti. V tomto případě se tedy ukazuje, že oficiální data nelze brát jakožto plně směrodatná a nelze z nich vyvozovat širší závěry (Lachmanová 2008, s. 122-129).

6 TERMINOLOGICKÉ VYMEZENÍ

Předkládaná diplomová práce pracuje v souvislosti se studovaným fenoménem s řadou různých pojmů, jako je nelegální zaměstnávání, nelegální/neoprávněné ekonomické aktivity, nelegální/kvazi-legální ekonomická činnost apod. Již v úvodu bylo nastíněno, že pojmu neoprávněné ekonomické aktivity je zde užíváno jakožto souhrnného pojmu zahrnujícího v sobě veškeré ekonomické aktivity, které jsou nějakým způsobem v rozporu s českou či evropskou legislativou, tj. zahrnuje v sobě jak nelegální, tak kvazi-legální ekonomickou činnost. Tento termín je českým ekvivalentem anglických termínů ‘irregular/informal economic activities’, ale je třeba uvést, že termín neoprávněné ekonomické aktivity, ani termín nelegální zaměstnávání nejsou termíny právními a nejsou tak vymezeny zákonem. Příbuzným termínem, s nímž pracuje česká legislativa, je termín nelegální práce. Nelegální práce je, ač dosti neobratně, definována v rámci zákona o zaměstnanosti (Drbohlav 2008a, s. 23). Podle tohoto zákona se nelegální práci rozumí:

1. *„závislá práce vykonávaná fyzickou osobou mimo pracovněprávní vztah,*
2. *práce vykonávaná cizincem v rozporu s vydaným povolením k zaměstnání nebo bez tohoto povolení, je-li podle tohoto zákona vyžadováno, nebo v rozporu se zaměstnaneckou kartou, kartou vnitropodnikově převedeného zaměstnance nebo modrou kartou vydanými podle zákona o pobytu cizinců na území České republiky nebo bez některé z těchto karet; to neplatí v případě výkonu jiné práce podle § 41 odst. 1 písm. c) zákoníku práce, nebo*
3. *práce vykonávaná cizincem pro právnickou nebo fyzickou osobu bez platného oprávnění k pobytu na území České republiky, je-li podle zákona o pobytu cizinců na území České republiky vyžadováno“ (§ 5 Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).*

V souladu s touto zákonem stanovenou definicí tak neoprávněné ekonomické aktivity můžeme chápat jako synonymum nelegální práce a nelegální zaměstnávání jakožto umožnění výkonu nelegální práce (Drbohlav 2008a, s. 22).

Dalšími termíny, se kterými se v rámci této diplomové práce lze setkat, jsou termíny *klientský systém* a *„Švarc systém“*. Ani tyto pojmy však nejsou v české legislativě jasně definovány. *Klientský systém* byl definován již výše v rámci teoretického a konceptuálního vymezení. Co se týče *„Švarc systému“*, tak ten lze vysvětlit jakožto specifický způsob ekonomické činnosti, *„kdy osoby formálně vystupují jako samostatní podnikatelé, avšak vykonávají pro zadavatele běžné úkoly typické pro zaměstnance, resp. Činnosti, jež mají*

charakter závislé práce. Daná „podnikatelská činnost“, ač by neměla, vykazuje znaky vztahu „nadřízenosti-podřízenosti“ mezi zadavatelem a vykonávajícím – např. jde o to, že činnost je pro zadavatele vykonávána osobně, na pracovišti, s prostředky zadavatele, jménem zadavatele, na jeho účet, zároveň však nikoli na jeho odpovědnost“ (ibid., s. 24).

Jelikož se však tato práce nezaměřuje na neoprávněné ekonomické aktivity obecně, ale na neoprávněné ekonomické činnosti migrantů, je třeba také vymezit pojem migrace. Za migranta je v rámci této práce považován člověk, který pobývá dlouhodobě na území cizího státu. Specifikem ukrajinských migrantů je pak to, že jelikož Ukrajina není členským státem EU, je ukrajinské migranty třeba označovat za občany třetí země. *„Občanem třetí země je občan státu, který není členem EU a není zároveň občanem Islandu, Lichtenštejnska, Norska a Švýcarska“ (MV ČR 2018).*

7 LEGISLATIVNÍ UKOTVENÍ ZAMĚSTNÁVÁNÍ UKRAJINCŮ V ČR

Pokud hovoříme o zaměstnávání občanů jiných zemí v ČR, je třeba rozlišovat dvě skupiny těchto jedinců. Do první skupiny patří občané členských zemí EU, EHP a Švýcarska (a rodinní příslušníci těchto jedinců), kteří mají, co se zaměstnávání týče, stejné právní postavení jako občané ČR a nepotřebují tudíž žádné speciální povolení. Druhá skupina je pak tvořena cizinci, kteří jsou občany tzv. třetích zemí. Tito jedinci mohou být v ČR zaměstnání pouze pod podmínkou držení příslušných povolení. Dle zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti se tedy „za cizince nepovažuje občan Evropské unie a jeho rodinný příslušník (...) a rodinný příslušník občana České republiky“ (§ 85 Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti). Tato práce se věnuje zaměstnávání migrantů z Ukrajiny, která není členskou zemí EU ani EHP, a tudíž je dále věnována pozornost pouze legislativnímu ukotvení zaměstnávání druhé zmíněné skupiny, tj. cizinců.

Cizinci třetích zemí, kteří chtějí najít pracovní uplatnění v ČR, potřebují povolení k pobytu na území ČR za účelem zaměstnání a zároveň povolení k zaměstnání vystavené Úřadem práce. Další eventuální variantou jsou pak tzv. modré či zaměstnanecké karty, které představují v podstatě duální povolení k pobytu i k výkonu práce, a karty pro vnitropodnikově převedené zaměstnance.

„(1) Cizinec může být přijat do zaměstnání a zaměstnáván, je-li držitelem platné zaměstnanecké karty, karty vnitropodnikově převedeného zaměstnance nebo modré karty, pokud tento zákon nestanoví jinak.

(2) Cizinec může být dále přijat do zaměstnání a zaměstnáván, má-li platné povolení k zaměstnání vydané krajskou pobočkou Úřadu práce a platné oprávnění k pobytu na území České republiky“ (§ 89 Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).

Zaměstnanecká karta byla českou legislativou zavedena v roce 2014. Jedná se tedy o relativně nový druh povolení k dlouhodobému (déle než 3 měsíce) pobytu cizinců na našem území za účelem zaměstnání. Díky svému duálnímu charakteru zahrnuje jak povolení k pobytu, tak i povolení k zaměstnání. Zaměstnanecká karta je obvykle vydávána s platností po dobu trvání pracovně-právního vztahu. Maximální platnost této karty je však 2 roky s možností jejího opakovaného prodloužení (Matzner 2018).

Zaměstnanecká karta je vždy vázána ke konkrétní pracovní pozici, na níž byla vypsána, přičemž se musí jednat o pozici, která je evidována v centrální evidenci volných míst obsaditelných držiteli této karty. Držitelé zaměstnanecké karty totiž obsazují až ta místa, která byla v první řadě nabídnuta občanům ČR, avšak neúspěšně. Pro získání zaměstnanecké karty je tak třeba kromě běžných náležitostí (pas, fotografie apod.) předložit také pracovní smlouvu nebo případně DPČ (na DPP zaměstnaneckou kartu nelze vydat). Pokud ještě nebyla podepsána pracovní smlouva, je třeba předložit alespoň smlouvu o smlouvě budoucí. Žadatel o zaměstnaneckou kartu nemusí mít nutně vyšší vzdělání. Pokud to však vyplývá z charakteru daného pracovního místa, je třeba prokázat odbornou způsobilost pro výkon příslušné ekonomické činnosti (Matzner 2018).

Další možnou alternativou je tzv. modrá karta. Modrá karta je určena vysoko-kvalifikovaným cizincům hledajícím pracovní uplatnění na našem území. Dle § 42i zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky může cizinec zažádat o modrou kartu v případě, že hodlá na našem území pobývat déle než 3 měsíce a bude zde zaměstnán na pracovní pozici, která může být obsazena cizincem a zároveň vyžaduje vysokou kvalifikaci. Za vysokou kvalifikaci je pak považováno řádně ukončené studium na vysoké škole či vyšší odborné vzdělání trávající déle než 3 roky (§ 42i Zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky).

V neposlední řadě je pak třeba zmínit ještě jednu alternativu, kterou zákon o pobytu cizinců na území České republiky připouští, a to tzv. kartu vnitropodnikově převedeného zaměstnance. *„Kartou vnitropodnikově převedeného zaměstnance se rozumí povolení k dlouhodobému pobytu opravňující cizince k pobytu na území delšímu než 90 dnů a k výkonu zaměstnání na pozici manažera, specialisty nebo zaměstnaného stážisty na základě vnitropodnikového převedení“* (§ 42k Zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky) z obchodní korporace sídlící mimo území členských zemí EU, se kterou má daný zaměstnanec uzavřenou pracovní smlouvu (ibid.).

Zákon o zaměstnanosti pak zmiňuje několik dalších případů, kdy není k zaměstnání cizince vyžadováno žádné z výše zmíněných povolení k zaměstnání – př. u jedinců s povoleným trvalým pobytem, jedinců s uděleným azylem, u rodinných příslušníků členů diplomatické mise či například v případě jedince, *„který byl vyslán na území České republiky v rámci poskytování služeb zaměstnavatelem usazeným v jiném členském státu Evropské unie“* (§ 98 Zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti).

8 NEOPRÁVNĚNÉ EKONOMICKÉ AKTIVITY UKRAJINSKÝCH MIGRANTŮ V ČR

Následující kapitoly poskytují přehled výstupů výzkumu provedeného v rámci této diplomové práce. Data byla shromážděna prostřednictvím 7 expertních rozhovorů s odborníky na studovanou problematiku a jednoho polostrukturovaného rozhovoru s ukrajinským migrantem se zkušeností s neoprávněnou ekonomickou činností. Analýza těchto rozhovorů je podepřena výsledky jiných výzkumů, především již výše zmiňované delphi studie týmu Dušana Drbohlava.

8.1 MIGRACE UKRAJINCŮ DO ČR A JEJÍ DŮVODY

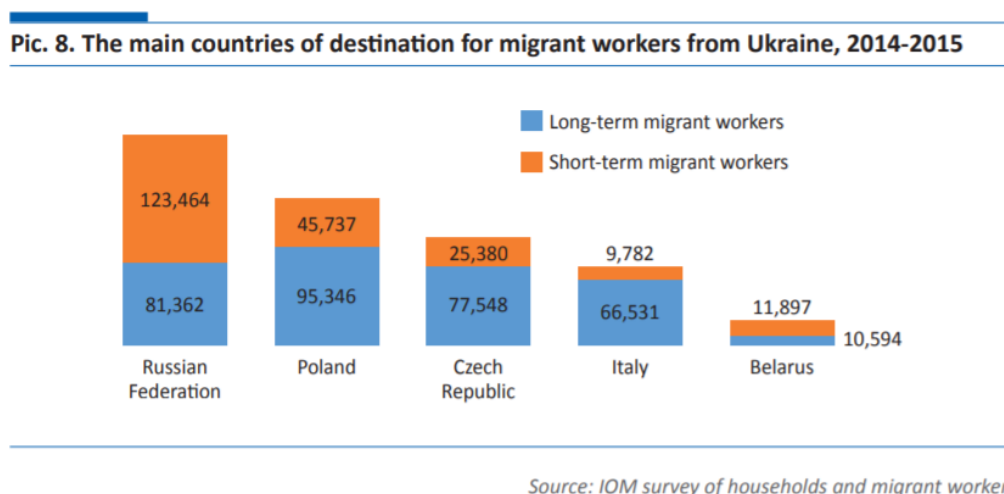
Ukrajinská migrace představuje velmi zajímavý případ současného mezinárodního migračního proudu. Ukrajina je totiž dokonalým příkladem toho, jak mohou geopolitické změny výrazně ovlivnit migraci. Studovaný migrační tok začal na počátku devadesátých let s pádem tzv. železné opony, kdy ukrajínští občané získali možnost opustit zemi a vrátit se kdykoli chtějí. Toto právo bylo všem občanům během sovětské éry odepřeno (Fedyuk and Kindler 2016, s. 2). První příležitost pro občany Ukrajiny využívat práva na svobodu pohybu však šla ruku v ruce s hlubokou strukturální transformací ekonomiky, doprovázenou klesající životní úrovní a zvýšenou nezaměstnaností. Vzhledem k faktu, že kvůli zhoršování bezplatných systémů zdravotní péče a vzdělávání museli občané tyto náklady začít pokrývat sami a že s přechodem k tržní ekonomice došlo k nárůstu poptávky po vysoko-nákladových statcích, jako jsou bydlení, automobily či domácí spotřebiče, potřebovali občané Ukrajiny čím dál více finančních prostředků, což bylo hlavním spouštěčem vlny pracovní migrace. Tento proud pracovní migrace se pak během 90. let stal masovým fenoménem (IOM 2016, s. 12).

Migrace není jen ukrajinským problémem, ale globálním trendem. Počet migrantů na této planetě roste: podle OSN to bylo 174 milionů v roce 2000, 232 milionů v roce 2013, 244 milionů v roce 2015 (Vikhrov 2018) a přibližně 250 milionů v roce 2018 (Wulfhorst 2018). Vývoj dopravních a komunikačních prostředků, zvyšující se otevřenost hranic a další fenomény globalizace, které činí cestování ne tak rizikovým dobrodružstvím a život v zahraničí mnohem méně nepříjemným, to vše jsou faktory přispívající k růstu výskytu mezinárodní migrace. Dnes mají migranti mnohem více příležitostí zachovat si svou identitu a udržovat rodinné vztahy než před několika staletími, avšak hnací síly migrace zůstávají stále stejné: lidé opouštějí své domovy tzv. při hledání „chleba a bezpečí“. Tyto hnací síly pak zároveň určují směr migrace:

mezinárodní migrační toky směřují především do mírových zemí s vyspělými ekonomikami (Vikhrov 2018).

Pokud se vrátíme zpět k Ukrajině, tak podle Státní služby zaměstnanosti s odkazem na údaje Ministerstva zahraničních věcí dnes žije a pracuje v zahraničí zhruba 5 milionů Ukrajinců. Avšak skutečná míra migrace může být ještě větší: podle průzkumu, který provedla ratingová sociologická skupina, pracují dvě třetiny Ukrajinců v zahraničí nelegálně, přičemž asi 3 miliony z nich pracují v Rusku. Důvodem je bezvízový režim, neexistující jazykové bariéry a jeho hospodářská nadvláda. Mimo Ruska pak k hlavním cílovým destinacím ukrajinských migrantů patří země EU (ibid.). Dle studie IOM se v rámci zemí EU jedná především o Polsko, Českou republiku či Itálii. Stejná studie pak také přišla s tvrzením, že ukrajinští pracovní migranti jsou z valné většiny muži, přibližně 40 % je ve věku 30-44 let a většina pochází ze západní části Ukrajiny. Přibližně 41 % pracovních migrantů z Ukrajiny dosáhlo středního či středního odborného vzdělání a dalších 36 % dosáhlo vzdělání vyššího (IOM 2016, s. 12-13).

Obrázek č. 3: Hlavní cílové destinace pracovních migrantů z Ukrajiny 2014-2015

Zdroj: (ibid., s. 13)

Ačkoli ukrajinská pracovní migrace začala již v 90. letech minulého století, je tento migrační proud stále velmi silným. Kvůli vojenskému konfliktu a hluboké hospodářské krizi, jejímž důsledkem je například trvale vysoká nezaměstnanost (v roce 2017 9,9 % dle BusinessInfo 2018), vzrůstá mezi obyvatelstvem Ukrajiny pro-emigrační nálada. Pokusy o vyřešení problémů prostřednictvím hledání zaměstnání v zahraničí jsou usnadňovány předchozí zkušeností Ukrajinců v oblasti pracovních migrací a existencí silných migračních sítí, které se objevily v posledních desetiletích (IOM 2016, s. 14).

Hlavním faktorem, který pohání emigraci Ukrajinců (jak za výdělkem, tak za účelem trvalého pobytu), je rozdíl ve mzdách. Zatímco průměrná mzda na Ukrajině činí zhruba 250 EUR, v Rusku je 500 EUR a v EU dokonce v letošním roce překročila částku 1 500 EUR. Konkrétně to bylo 750 EUR v Polsku, 870 EUR v České republice, 1 760 EUR v Itálii, 2 300 EUR v Německu a 2 500 EUR v Irsku. Je tedy zřejmé, že slib ukrajinské vlády zvýšit mzdy na UAH 10.000, což v přepočtu odpovídá hodnotě cca 300 EUR, proud ukrajinské migrace rozhodně nezastaví (Vikhrov 2018).

„Situace na Ukrajině není až tak úplně špatná, to je jako můj názor, ale furt ještě jsou malé výplaty, takže proto ty lidi jedou sem, aby vydělali něco. Já nemůžu mluvit za celou Ukrajinu tady, já jsem ze Zakarpatí, (...), takže my jsme tam takový, spíš jako tady v Evropě. Snažíme se, abychom měli v baráku, vedle baráku a tak dál. Třeba někdo na východě, ty se možná tak nesnaží a stačí jim, co mají. Ale prostě Ukrajinci jdou sem hlavně kvůli penězům, aby mohli uživit rodinu“ (Migrant č. 1).

Co se týče migračního proudu Ukrajinců do České republiky, tak zde hraje kromě výše mezd a politické stability roli i řada dalších faktorů. Země, jako je právě ČR, patří k oblíbeným destinacím ukrajinských pracovních migrantů především z toho důvodu, že poptávka po ukrajinských pracovnících je na našem území stále velmi vysoká, ČR a Ukrajina jsou si dosti podobné, co se týče například jazyka či náboženství, a obě tyto země sdílí podobnou minulost, což migrantům z Ukrajiny nabízí určitou formu sociálního kapitálu.

„Jedná se o souhrn jednotlivých faktorů. Jednak je tady ta historie té migrace, vlastně už od 90. let je ta ukrajinská migrace poměrně početná, což znamená, že teď se na to nějakým způsobem navazuje. Zároveň je tady ta blízkost z hlediska jazyka, z hlediska kultury, z hlediska náboženství pochopitelně. Mimo to je tady ten problém, že Ukrajina pořád patří mezi ty chudší země, ačkoli ten potenciál je překvapivě větší než u České republiky. V poslední době lze pak za příčinu migrace považovat i válečný konflikt s Ruskem“ (Expert č. 4).

Kromě zmíněných ‘pull’ faktorů, které přitahují ukrajinské migranty do ČR, hrají důležitou roli také tzv. sociální sítě tvořené rodinnými příslušníky, blízkými přáteli nebo bývalými zaměstnavateli, nabízejícími pomoc a činícími migraci a integraci na pracovní trh, alespoň zpočátku, mnohem jednodušší, levnější, a ne tak stresující. Především důležitá je role rodinných příslušníků, kteří pomáhají ulehčit migraci a integraci mnoha nově přichozím ukrajinským migrantům, a to prostřednictvím poskytnutí užitečných informací, pomoci při

získávání dokladů atd. a / nebo zajištěním bydlení či zprostředkováním zaměstnání (Drbohlav, Seidlová 2016, s. 114).

„Pak jsou tady jaksi faktory migrační politiky, která byla velmi otevřena v Česku. Kvůli velmi volnému režimu migrační politiky v tom úvodu 90. let tu Ukrajinci vytvořili určitou silnou komunitu, která tady má vytvořené zázemí. A to vytvořilo tu bázi pro jejich další migraci“ (Expert č. 6).

„Důležitý je asi i ten faktor posílení sociálních sítí, respektive využití těch sociálních sítí, které již existují, a ti Ukrajinci hledají tu možnost navázat se na své známé nebo příbuzné v tom zahraničí“ (Expert č. 6).

8.2 RIZIKOVÉ FAKTORY SPOJENÉ SE ZAMĚSTNÁVÁNÍM UKRAJINCŮ V ČR

Se zaměstnáváním ukrajinských migrantů v ČR se pojí celá řada faktorů, které lze považovat za více či méně rizikové. Dle expertů se jedná o faktory, jako je například rozpad rodiny (jedinci opouští své rodiny na Ukrajině a odchází za prací, děti jsou často vychovávány prarodiči na Ukrajině) nebo nevyjasněná migrační politika státu vedoucí k problematické integraci nově přichozích migrantů – tím, že ČR nemá jasný cíl a představu o tom, jaké migranty a za jakým účelem chce přijímat, vyvstává problém s jejich následnou integrací, jelikož navazující oblasti politiky vážící se např. k bydlení, možnostem sociální a politické angažovanosti, navazování sociokulturních vazeb apod. nejsou dostatečně propojeny. V souvislosti se zaměřením této diplomové práce je však třeba zmínit především faktor tzv. prekarizace práce. Podle mnoha autorů je migrace Ukrajinců do ČR a jiných zemí EU odpovědí na poptávku po pracovní síle ve specifických odvětvích pracovního trhu, což s sebou přináší důležitou debatu právě ohledně prekarizace práce.

„Z hlediska pracovníků, zaměstnanců, je rozhodně velkým problémem prekarizace práce. To znamená ty jaksi ne úplně smluvně vhodně řešené úvazky, krátké úvazky, nejisté, uzavírané na kratší dobu s neúplně důvěryhodnými zaměstnavateli“ (Expert č. 4).

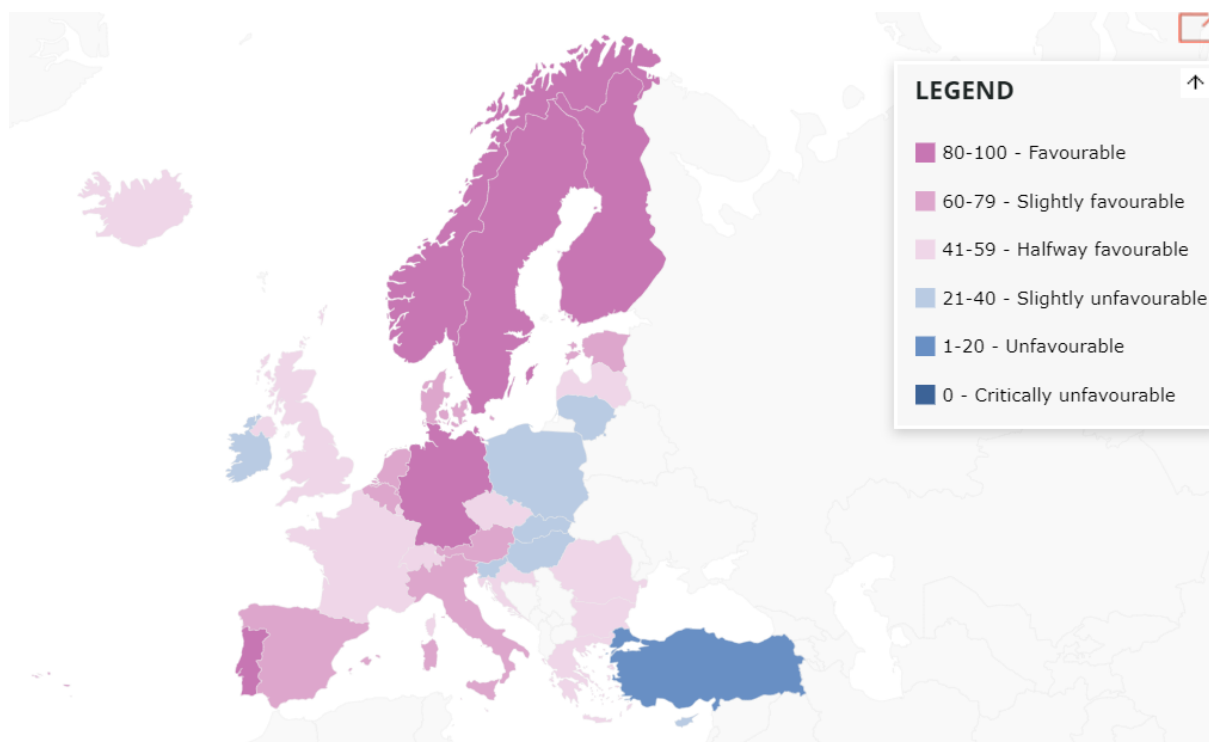
„Na začátku 90. let, v jejich průběhu, a ještě na počátku tohoto století byli Ukrajinci klasičtí cirkulační migranti. (...) Ale to se mění. Hodně z nich se rozhoduje pro ten trvalý pobyt. Ti, co nemají trvalý pobyt, jsou ve velkém riziku, pokud navíc využívají agentur, což je teď nutně řekl bych z hlediska zahraniční zaměstnanosti, protože naše podniky nechtějí zaměstnávat samostatně ty jedince, jde to většinou přes agenturu. A tady je velké riziko pro ně v tom, že

když se té ekonomice přestane dařit, nebo tomu podniku, v tom neboomovém ekonomickém období, tak se ví, že první, kdo vlastně byl obětí toho zastavení toho ekonomického boomu, byli ukrajinští pracovníci. Prostě hrozí, že ztratí práci“ (Expert č. 6).

Ukrajínští pracovníci u nás nacházejí uplatnění především v rámci tzv. sekundárního trhu práce, který je, jak napovídá výše zmiňovaná teorie duálního trhu práce, typický v mnoha ohledech horšími typy zaměstnání než sektor primární. Práce v rámci sekundárního sektoru bývají označovány jako tzv. ‘bad jobs‘ nebo také ‘precarious jobs‘ (Trbola a Rákoczyová 2010, s. 14). Tato pracovní místa se vyznačují často horšími mzdovými a pracovními podmínkami, vysokou mírou flexibility a nejistoty apod., což má mnohdy za následek to, že značný podíl pracovníků, kteří zaplňují tato nevýhodná pracovní místa, ztrácí motivaci ucházet se o zaměstnání v rámci formálního trhu práce a obracejí se na neformální pracovní trh, který jim nabízí možnost lepších výdělků (Sirovátka 2003, s. 91).

Potvrzením faktu, že pracovníci ze zemí mimo EU, k nimž patří právě občané Ukrajiny, v rámci českého trhu práce zaplňují především méně kvalitní pracovní pozice, tzv. ‘precarious jobs‘, jsou například data získaná v rámci tvorby Indexu integrace migrantů (MIPEX – ‘The Migrant Integration Policy Index‘), který vyhodnocuje politiky integrace migrantů v rámci všech členských států EU, Austrálie, Kanady, Islandu, Japonska, Jižní Koreje, Nového Zélandu, Norska, Švýcarska, Turecka a USA. V oblasti pracovní integrace bylo zjištěno, že nastavení českého trhu práce a migrační politika ČR umožňují migrantům zapojit se do ekonomických aktivit, avšak pracovní místa, která jim jsou přidělována, mnohdy neodpovídají výši jejich kvalifikace, mrhají jejich talentem a schopnostmi a vystavují je riziku chudoby (MIPEX 2015a). Naměřená hodnota Indexu integrace migrantů v oblasti pracovního trhu v roce 2014 řadí ČR až na 25. ze všech 38 hodnocených zemí světa s indexem 52, přičemž nejvyššího indexu v roce 2014 dosáhlo Švédsko (98) a nejnižšího Turecko (15). ČR se svým výsledkem řadí do skupiny zemí, jejichž pracovní integrací politiky jsou středně příznivé (‘halfway favourable‘) – viz Obrázek č. 4 (MIPEX 2015b).

Obrázek č. 4: MIPEX 2014 - Index integrace migrantů v oblasti pracovního trhu

Zdroj: (MIPEX 2015b)

8.3 PŘÍČINY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR

Dle odborníků účastnících se delphi studie Dušana Drbohlava stojí za rozšířením fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit migrantů u nás především faktory, jako je již zavedená silná lobby zprostředkovatelů této práce (klientů) či trvale vysoká poptávka po neoprávněné a tím pádem levné a flexibilní zahraniční pracovní síle ze strany zaměstnavatelů, a to především ve fyzicky náročných pracovních odvětvích (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 106-108). Velký význam tohoto faktoru poptávky je v souladu s migračními teoriemi, o něž se opírá tato diplomová práce, tj. teorie dvojího trhu práce (Piore dle EASO 2016 a Massey et al. 1993) či teorie světových systémů (Wallerstein dle EASO 2016). Co se týče významné úlohy zprostředkovatelů pro neoprávněné ekonomické aktivity migrantů, tak ta pak potvrzuje fungování tzv. sociálních sítí v pojetí stejnojmenné teorie (Massey et al. 1993).

Kromě již zmíněných faktorů hraje dle výsledků daného výzkumu důležitou roli také tolerance české veřejnosti vůči tomuto fenoménu a náročnost procedury vedoucí k zisku legálního zaměstnání, která je dle odborníků zatížena přílišnou byrokracií. V souvislosti

s druhým zmíněným faktorem je třeba poukázat na roli institucí. „*Role institucí – zejm. migračně-administrativního státního aparátu (...) – poukazují na „organizované řízení“ procesu (nelegálního) zaměstnávání migrantů*“ (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 108) – viz institucionální teorie (Massey et al. 1993).

V rámci výzkumu provedeného jako součást této diplomové práce kladli respondenti důraz na do jisté míry podobné faktory, jako experti dotazovaní před cca 10 lety týmem Dušana Drbohlava, ačkoli je třeba zmínit odlišnosti v odhalených praktických projevech působení těchto faktorů v rámci aktuálního kontextu (viz např. odhalená korupce v rámci fungování Visapointu vedoucí k jeho zrušení). Nejčastěji zmiňované faktory lze rozdělit do 3 kategorií:

- a) přílišná složitost procesu získání legálního zaměstnání, který je zatížen nepřiměřenou mírou byrokracie a korupcí („*Ty lidi by rádi pracovali legálně, oni sem jedou pracovat a jsou ochotní pracovat. Ale ten proces je složitý, proto pak často končí u zprostředkovatele a tam to začíná*“ (Expert č. 3).);
- b) nedostatečná informovanost Ukrajinců ohledně fungování českého trhu práce a nastavení české legislativy („*Informovanost chybí. Sice je doba internetu a ta informovanost je lepší než třeba před 10 lety, ale pořád nedostatečná*“ (Expert č. 3).) a
- c) tolerance české veřejnosti vůči studovanému fenoménu („*Hodně to souvisí s tou českou povahou, která je tomu prostě přirozeně nakloněna. Tak když si bokem něco přivyděláváš, tak proč ne. Tolerujeme si to my sami u sebe, tak proč ne u Ukrajinců. Ta určitá černota je ve společnosti brána tak, že se zas až tak moc neděje*“ (Expert č. 1).).

V souvislosti s možností získat legální zaměstnání je třeba zmínit do nedávna fungující systém Visapoint, jehož fungování, či spíše nefungování, bylo mnoha respondenty označeno za jednu z hlavních příčin neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR – tzn., že Ukrajinci v mnoha případech obcházejí tento obtížný proces vedoucí k získání pracovního povolení a volí raději jiné možnosti, často za hranicí legality. Systém Visapoint byl využíván pro registraci k podání žádostí o různé druhy víz a povolení k pobytu – povolení k dlouhodobému pobytu, povolení k trvalému pobytu, dlouhodobé vízum apod. Ukrajinský pracovník se zaregistroval do systému Visapoint a smluvil si termín k podání žádosti o vízum na příslušném konzulátu (MZV ČRa). Termínů však bylo velmi málo, což dávalo prostor „klientům“ a kuplířům, kteří za zprostředkování víza od těchto jedinců vyžadovali vysoké poplatky. Kvůli výrazné kritice byl systém v roce 2017 ukončen. Zájemci o vízum si nyní mohou smluvit schůzku na konzulátu telefonicky, osobně či mailem, tzv. živá fronta je možná

jen ve Lvově, jakožto nejvytíženějším místě (Smolek dle Šafaříková 2017). Aktuálně fungující systém však dle názorů dotázaných odborníků stále není stoprocentní.

„Co se týče přístupu, tak tam určitě by byl problém, co se týče Visapointu. Tam lidé často sklouzávali do toho klientského systému právě díky tomu, že byli prakticky bez šance dostat se na ambasádu, aby mohli podat žádost o pracovní vízum či zaměstnaneckou kartu. Tam to byl obrovský problém. V současné době je zaveden ten Režim Ukrajina a tam nelze říci, že by to bylo oprostěno od těchto ne úplně čistých praktik, nicméně tímto způsobem je to jakoby efektivnější, co se týče zabránění tomu klientskému systému. Ačkoli taky to není úplně bez chyby“ (Expert č. 4).

„Šlo to hrozně složitě přes tu ambasádu. Fungovalo to tak, že se zapíšeš, abys třeba za týden šla do té ambasády, ale to nešlo jen tak se přihlásit přes ten web, ale bylo to přesměrovaný přes nějaký jejich agenty a oni za to chtěli peníze. Všechno bylo tak, aby se jenom platilo. Takže ta ambasáda oficiálně nebrala peníze, ale bylo to přes ty její klienty hrozně zkorumpovaný. Ted' nevím, jestli ta korupce pořád funguje. Ale párkrát jsem u té ambasády byl a tam stojíš ve frontě a ani v té frontě nemůžeš stát, abys nezaplatil. Ty lidi mají kanceláře tam vedle, jedna velká mafie. Přijdeš a on tam se tě zeptá, chcete vízum? A máte papíry? Ty mu je ukážeš a on ti řekne, ale tohle od vás nevezmou, musíte přes nás, do naší kanceláře. A někdo třeba řekne ne, stojí ve frontě a oni ho z toho okýnka stejně pošlou tam, protože se vymyslí, že ti chybí nějaký papír, takže tam stejně půjde do té kanceláře, kde musí zaplatit“ (Migrant č.1).

Mimo problematické fungování Visapointu, které je významnou překážkou při cestě za získáním pracovního povolení a legálního zaměstnání, je v souvislosti se složitostí procesu vedoucího k získání legálního zaměstnání třeba zmínit často uváděnou nepružnost českého systému, který mnohdy zamítá žádosti o udělení pracovního a pobytového povolení z důvodů, které odborníci považují za malicherné. V této souvislosti je možné odkázat na výše zmiňovanou institucionální teorii vysvětlující vliv institucí na proces zaměstnávání migrantů (Massey et al. 1993, s. 450-451). Ačkoli se některé instituce, jako např. neziskové organizace, snaží proces získání legálního zaměstnání ukrajinským migrantům usnadnit, často se do cesty staví veřejné státní instituce, které mnohdy spíše vytváří překážky, které někteří migranti jen obtížně překonávají.

„Mnoho lidí sklouzává do toho nelegálního postavení často kvůli nějaké formální chybě, kterou dělají během toho řízení, která by se lidským přístupem toho ministerstva a těch úředníků dala napravit. Ale ten přístup je striktně formalistický, tzn., když nebude vyplněna

tahle kolonka na formuláři, a mě nezajímá, že žádné střední jméno nemáte, tak je problém. Pokud se nezmění tenhle přístup, tak mnoho lidí bude do té ilegality sklouzávat na základě úplných s prominutím pitomostí a hloupých omylů“ (Expert č. 4).

„Celkově si myslím, že ta politika České republiky není nastavena úplně pozitivně pro ty cizince (...). Stát od nich chce okamžité plnění všech povinností a jakmile se někdo trochu zpozdí, tak to může mít fatální následky“ (Expert č. 2).

Dalším faktorem zmiňovaným v souvislosti s příčinami neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů je nedostatečná či zkreslená informovanost. V první řadě je třeba uvést, že tento problém s informovaností souvisí do jisté míry s povahou ukrajinských občanů, kteří ve velkém množství případů získávají informace od svých známých či blízkých, aniž by si tyto informace nějakým způsobem ověřili (*„Mám tady spoustu příbuzných, tady mám sestřenicí a v Mělníku taky. Ti mě sem pozvali, že je hodně práce, tak jsem prostě přijel a pracoval“ (Migrant č. 1).*). V této souvislosti tak lze sklouzávání ukrajinských migrantů směrem k neoprávněným ekonomickým aktivitám vnímat jako jakýsi nezamýšlený důsledek fungování sociálních sítí, které sice migrantům řadu věcí usnadňují, ale, jak uvádí Massey, využití této formy sociálního kapitálu může nově přichozí migranty při hledání přístupu na trh práce v cílové zemi snáze vehnat do pasti klientského systému (Massey et al. 1993, s. 448-449).

„Já si to asi nejvíc vysvětluji tímto no, že v zásadě pořád tam je zakořeněno to, že radši půjdu s nějakým známým od kamaráda, než abych šel za neznámou firmou a ptal se jich na místo. Právě takto jsou ty vztahy pak formovány a končí to často tím, že se sklouzne do nějakého nezákonného postavení“ (Expert č. 4).

„Je tady spousta Ukrajinců, který se v tom vůbec nevyznají, v té legislativě. Nějaká Ukrajinka prostě přijede a má tady kamarádku a ta jí řekne, hele já pracuju támhle a je to v pohodě, a ona tam půjde pracovat taky, aniž by cokoli řešila. Vlastně neumí česky, vůbec nemají představu, jak to chodí na úřadech a prostě jdou někam pracovat, aniž by věděli jakékoli souvislosti“ (Expert č. 2).

Co se týče informací, tak problematické není pouze získávání neověřených informací od nedůvěryhodných zdrojů, ale také nepochopení či neznalost české legislativy ve spojení se zaměstnáním. Ukrajinci často přijíždí do ČR, aniž by měli jakoukoli představu o fungování českého trhu práce, nastavení pracovně-právních vztahů, zákonem stanovených přiměřených pracovních podmínkách apod. Situace je navíc často znesnadněna zmatky kolem možnosti prací konaných mimo pracovní poměr.

„Ono nějaký základy pracovně-právních vztahů, druhy smluv a podobně, to vůbec neznají a těžce tomu rozumí, neví, co můžou a nemůžou“ (Expert č. 3).

„Co si myslím, že je hlavní příčinou, že tam není takové povědomí o právech a taková ta asertivita v těch pracovně-právních procesech. Tím pádem ten člověk má tendenci spíše souhlasit s jakýmkoli návrhem zaměstnavatele, i když se mu třeba zdá, že nemusí být úplně legální“ (Expert č. 4).

„Příčina je jedna, a to je ve složitosti té zákonnosti, tedy těch zákonů, kterými se ti zaměstnavatelé a zaměstnanci musí řídit. Čím jsou zákony jednodušší, tím je obtížnější někoho nelegálně zaměstnat“ (Expert č. 7).

V neposlední řadě je pak třeba zmínit fakt, že česká veřejnost je vůči neoprávněným ekonomickým aktivitám velmi tolerantní, a to ať už je vykonávají Češi či Ukrajinci. Poptávka po zaměstnancích ochotných vykonávat neoprávněné ekonomické aktivity je stále velmi silná, což dle odborníků souvisí především s neschopností systému s touto poptávkou bojovat. I přes možné pokuty, které zaměstnavatelům mohou být uděleny Státním úřadem inspekce práce (SÚIP), se zaměstnavatelům neoprávněné ekonomické aktivity Ukrajinců (i jiných skupin migrantů) poptávat vyplácí. Navíc v dnešní době mnozí zaměstnavatelé využívají zprostředkovatelských agentur, tudíž pokud například v české firmě pracuje ukrajinský migrant s polským vízem (viz níže) poskytnutý do dané firmy pracovní agenturou, firma za tohoto neoprávněně pracujícího migranta nenese žádnou zodpovědnost a případný postih se týká zprostředkovatelské agentury.

„Pokud přijde inspekce práce a odhalí nějaké pochybení, tak prostě dostanu nějakou směšnou pokutu a jdu dál. Ty finanční sankce, které tam jsou, ani z daleka nedosahují takové výše, kterou jsem ušetřil za to nelegální zaměstnávání“ (Expert č. 4).

„Ty postihy jsou nedostatečný. Já si to představuju tak, že ta firma (...), když takhle třeba 10 let zaměstnává tímhle způsobem tyhle lidi, si tak může přijít třeba dejme tomu na 10 milionů na tom, že neplatí určitý věci – vyplácí nízký mzdy a neplatí ty další návazné daně a pojištění, a když pak jednou dostane pokutu milion nebo tři, tak se jim to pořád vyplatí“ (Expert č. 2).

Kromě zmíněných příčin bylo expertem z řad inspektorů SÚIP poukázáno například také na současnou situaci, kdy na českém pracovním trhu lze hovořit o nedostatku pracovních sil, tudíž neoprávněné ekonomické aktivity ve všech svých formách nabývají na intenzitě.

8.4 FORMY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR

Neoprávněné ekonomické aktivity jako takové mohou nabývat mnoha různých forem, přičemž rozsah výskytu těchto forem je různý a s časem dochází k jeho proměňování. Pokud se zaměříme na neoprávněné ekonomické aktivity migrantů, a to jak na aktivity kvazi-legální, tak aktivity zcela nelegální, setkáváme se v praxi s celou řadou různých forem těchto aktivit. Dle delphi studie Dušana Drbohlava byly za nejčastěji se vyskytující formy neoprávněných ekonomických aktivit migrantů u nás zvoleny dvě formy, a to klientský systém a tzv. „Švarc systém“. K dalším zjištěným formám neoprávněných ekonomických aktivit migrantů patřilo porušování účelu pobytu stanoveného uděleným povolením k pobytu (např. práce v jiném regionu či profesi) nebo také práce vykonávaná držiteli turistického víza (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 106). Mimo zmíněného se pak dle výzkumu odborníci také setkávají se situací, kdy migranti v Česku zakládají právnické osoby s řadou dalších zahraničních společníků, kteří zde ale namísto podnikání vykonávají závislé činnosti (ibid., s. 106).

Na základě rozhovorů s odborníky prováděných v rámci této diplomové práce byly jako nejčastější formy neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů identifikovány následující formy: klientský systém, „Švarc systém“ a neplnění účelu pobytu – tj. využívání polských víz a využívání bezvízového styku. Co se bezvízového styku týče, tak ten umožňuje Ukrajincům s biometrickým pasem setrvat na území Schengenského prostoru po dobu maximálně 90 dnů během jakéhokoli 180denního časového úseku. Netýká se však jedinců, kteří na území Schengenského prostoru vstupují za účelem výkonu ekonomické činnosti (MZV ČRb).

„První skupina, která se na nás často obrací, jsou ukrajínští migranti, kteří se sem dostanou přes nějakého zaměstnavatele – legálně, mají zaměstnaneckou kartu na dva roky – jenomže zkušenost je pak taková, že převážně u méně kvalifikovaných zaměstnání, pokojské, uklízečky, skladníci – ti jsi většinou najdou nějakého zaměstnavatele nebo zprostředkovatele, ten od nich vybere peníze, které mu oni dají, aby jim zařídil vízum. Ty zprostředkovatelé to všechno zařídí a je to všechno legální. Ta cesta je taková, že zaměstnavatel si vybere ukrajinského pracovníka a sepiše s ním smlouvu o smlouvě budoucí, ministerstvo toho zaměstnavatele prověří a potom na základě toho vydá zaměstnaneckou kartu. Ale často se pak stává, že ti lidé zvládnou tu cestu, dostanou se sem, ale toho zaměstnavatele tu buď nemůžou najít, protože nebere telefony, nebo zaměstnavatele najdou a ten jim řekne, tak teď když tě zaměstnám, tak za tebe musím odvádět, to stojí tolik a tolik peněz, ještě je to náročné pro mě, musím zaplatit účetní. Takže ty lidi přijedou sem, platí jakoby tomu zaměstnavateli

za to, že je zaměstnána, protože pro ně je ten zaměstnavatel strašně důležitý, jinak by mohli přijít o povolení k pobytu. Ten zaměstnavatel musí totiž myslím do 45 dnů nahlásit na vnějšek, že toho člověka zaměstnal anebo nepřijal. Musí dát nějakou tu informaci a nahlásit ty lidi na sociálním, na zdravotním a dát tak najevo, že všechno funguje. Z hlediska ministerstva je pak všechno legální. Ale tak to pak není. Ti chudáci si pak často otevírají živnostenský list a pracují pak všude možně na černo. Oni ze zákona nemůžou pracovat jinde než u toho zaměstnavatele, ale musí se nějak uživit, a ještě platit tomu zaměstnavateli“ (Expert č. 3).

„Další formou je teď třeba bezvízový styk. To je hodně využívaný třeba v restauracích a na stavbách, že oni přijedou jakoby jako turisté a nelegálně si tu něco odpracují a vrací se zpět“ (Expert č. 3).

V souvislosti s nastíněnými formami neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR je však třeba zmínit, že postupem času dochází k jejich jakési kultivaci, a to v tom smyslu, že dříve byly zmíněné formy neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců často spojovány s násilnými praktikami, vydíráním apod. V dnešní době jsou neoprávněné aktivity spíše jakousi formou byznysu a s praktikami dob dřívějších se setkáváme jen ve výjimečných případech. Tuto změnu lze na jedné straně chápat jako pozitivní, avšak dle expertů je třeba uvědomit si, že v nynější podobě jsou neoprávněné ekonomické aktivity možná ještě nebezpečnější, jelikož nejsou tolik viditelné.

„Ten klientský systém už tolik nefunguje v tom smyslu, jako to bylo dřív, už jsou to všechno vážení podnikatelé, firmy a agentury, takže se to přeci jenom tak nějak, můžu si dovolit říct, kultivovalo. I v tom smyslu, že už jsme se dlouho neseekali s tím, že by někde na někoho byl vyvíjen nátlak prostřednictvím výhrůžek jeho rodině, vyhrožování fyzickým nějakým ublížením, smrtí, nebo že bychom se potkávali s lidmi, kterým by někdo vysloveně lámal prsty, což se tady dělo samozřejmě, i ty případy, že někdo dostal výplatu, odešel z práce a hned za rohem ho někdo praštil po hlavě a výplatu mu sebral. To jsem dlouho neslyšel. Je to v podstatě na úrovni nějakého byznysu“ (Expert č. 5).

„Ta neoprávněnost a ty neoprávněné aktivity se kultivují, není to v uvozovkách divočina, která tady byla na začátku. Kultivuje se to, ale o to je to možná nebezpečnější. Je to míň viditelné, více skryté, ale o to to může být nebezpečnější“ (Expert č. 6).

Přes trvale vysokou poptávku po levné, flexibilní a nízko-kvalifikované pracovní síle z Ukrajiny a relativně příznivý ekonomický vývoj jsou stále možnosti vstupu ukrajinských migrantů na český trh práce dosti limitované a tito jedinci tak mnohdy nemají jinou možnost

než dát se nelegální cestou. Jako jedna z možností, jak se na český trh práce dostat, se v posledních letech ukazuje být mimo jiné také vstup prostřednictvím tzv. vysílání zaměstnanců. Tato forma pracovní migrace se během posledních let stává čím dál populárnější – dle oficiálních statistik Úřadu práce bylo během roku 2015 vysláno asi 500 ukrajinských pracovníků a ke konci roku 2017 jich bylo již cca 7 000 (Čaněk a kol. 2017 dle Trčka, Moskvina, Leontiyeva, Lupták a Jirka 2018, s. 5). Podle směrnice 96/71/ES z roku 1996 se vyslaným pracovníkem rozumí takový pracovník, který byl vyslán do jiné země EU, než ve které obvykle pracuje, aby zde po omezenou dobu vykonával pracovní činnost. „*Pokud si srovnáme vysílání s pracovní mobilitou v rámci EU, která je součástí volného pohybu pracovníků (na zaměstnance se vztahuje sociální systém vysílající země apod.), vysílání pracovníků je založeno na principu svobody volného pohybu služeb*“ (Trčka, Moskvina, Leontiyeva, Lupták a Jirka 2018, s. 5). Aby však byly dodrženy směrnici stanovené podmínky, je třeba aby:

- a) existoval přímý pracovní poměr ve vysílající zemi;
- b) vysílající společnost byla reálným podnikem obvykle vykonávajícím svou činnost ve vysílající zemi EU;
- c) vyslaný pracovník byl do jiné členské země vyslán jen na omezenou dobu a zůstal při výkonu své práce podřízen společnosti, jež ho vyslala (Cremers 2017 dle Trčka, Moskvina, Leontiyeva, Lupták a Jirka 2018, s. 5-6).

Na základě dodržování či nedodržování těchto podmínek pak lze rozlišit dvě skupiny vyslaných pracovníků. „*Na jedné straně se jedná o obvyklé vysílání specializovaných subdodavatelů poskytujících dočasné služby v jiném členském státě EU např. s kvalifikovanými pracovníky, kteří patří k základním pracovním silám vysílajících společností*“ (Trčka, Moskvina, Leontiyeva, Lupták a Jirka 2018, s. 6). Na straně druhé pak ale existuje skupina „falešně“ vyslaných pracovníků. Toto „falešné“ vysílání je typické např. neověřitelnými fakturami za poskytnuté služby, využíváním falešných formulářů či náborem takových pracovníků, kteří se již vyskytují v hostitelské zemi (ibid., s. 6).

Specifickým případem vysílání je vysílání skrze tzv. polská víza. V souvislosti s fenoménem polských víz vznikla v nedávné době rozsáhlá kauza spojená právě s falešným vysíláním. Tento způsob vysílání pracovníků prostřednictvím polských víz byl u nás relativně tolerován nebo přinejmenším dosti nevyjasněn z pohledu institucí. V rámci kontrol prováděných SÚIP však čím dál častěji docházelo k odhalování zmíněného falešného vysílání

prostřednictvím polských firem. Toto falešné vysílání probíhalo například takovou formou, kdy v Polsku sídlící firmy vysílaly ukrajinské pracovníky na výkon práce do ČR, přičemž tato práce ale nebyla dočasná. Dalším případem falešného vysílání je pak také tzv. zastřené zprostředkování zaměstnání, kdy vyslaný pracovník pro českou firmu či podnikatele vykonává závislou práci jako běžný zaměstnanec. Často dochází také k neplnění informační povinnosti vůči Úřadu práce ČR ohledně zahájení a ukončení vyslání (ibid., s. 6-7). Mimo již zmíněné formy falešného vysílání přes polská víza odhalily kontroly také například fakt, že „vyslání“ pracovníci často přicházejí do ČR přímo z Ukrajiny nebo jsou přeposíláni z jedné firmy do firmy jiné.

„Takových jedinců jsou tady podle mě tak desetitisíce. Oni získají polský vízum a tam mají nějakou agenturu, která za ně řeší tu špinavou práci, a tady u nás si vlastně najmou tu agenturu, jako dodavatele pracovní síly. Dost často se ale stává, že ti Ukrajinci s polským vízem ani nejsou zaměstnaní u firmy v Polsku, ale rovnou se vydají k nám pracovat na černo, nejčastěji dělají nějakou podřadnou práci, myjí nádoby a peníze dostávají na ruku. Nevím, jestli to lze označit za selhání legislativy, ale jsem přesvědčen o tom, že je to selhání dodržování té legislativy. Ty zákony jsou podle mě docela dobře postavený, ale prostě se nedodržují“ (Expert č. 2).

Využívání právě polských víz pak lze vysvětlit řadou faktorů. Polsko se snaží kompenzovat výrazný odliv vlastních schopných obyvatel prostřednictvím podpory pracovní migrace z Ukrajiny. Tato podpora pracovní migrace vedla k určitému uvolnění legislativy – například je Polsko jedinou zemí EU, kde mohou Ukrajinci získat sezónní práci pouze s biometrickým pasem. Získat pracovní povolení v Polsku také pro ukrajinské pracovníky není příliš složité – v letech 2016 i 2017 bylo Ukrajincům v Polsku vydáno více než 1 milion pracovních víz (Vikhrov 2018).

„Hodně se používají ty polský víza, protože ty Poláci to jako dost vydávají, tam se ty víza seženu dost rychle, nejsou s tím žádný obstrukce a díky tomu mají povolení pohybu po Schengenu. A tím, že se pak pohybují v rámci zemí EU, tak prakticky nikdo nezjistí, jak dlouho kde jsou a pak se na ně přijde až při nějakých kontrolách, kdy se zjistí, že jsou nelegálně zaměstnaný“ (Expert č. 1).

Mimo již zmíněné důvody je třeba odkázat také na výše zmiňovanou složitost ještě do nedávna používaného systému Visapoint, prostřednictvím něhož se lidé z Ukrajiny registrovali k podání žádosti k pobytu na území ČR. Tento systém fungoval od roku 2009 a byl stálým terčem kritiky. V zemích s výrazným převisem poptávky o povolení k pobytu na našem území,

v jejichž čele stojí právě Ukrajina, byl systém přetěžován, což následně otevíralo prostor pro korupci. Kuplíři obchodovali s volnými termíny na podání žádosti o vízum, přičemž ceny za tyto termíny byly často velmi vysoké.⁶ Díky složitosti a výrazné finanční náročnosti procesu získání víza v ČR se mnoho občanů Ukrajiny raději obracelo na Polskou ambasádu, jelikož, jak bylo již zmíněno, získat polské vízum není pro Ukrajince tolik problematické. Jakmile pak získají polské vízum, není pro ně problém dostat se na naše území.⁷ Drbohlav a Seidlová toto chování označují jako tzv. polský vzorec. Jedná se o fenomén dnešní doby, který jen potvrzuje vysokou flexibilitu migračního chování (Drbohlav, Seidlová 2016, s. 109).

Využívání polských víz k falešnému vysílání pracovníků lze na jedné straně vnímat jako strategii zprostředkovatelů a firem, kteří se snaží zajistit dostatek pracovníků, nebo na straně druhé jako individuální strategii samotných pracovníků, kteří usilují o to dostat se do ČR. Ať tak nebo tak ale tímto způsobem dochází k vytváření specifické kategorie pracovníků typických polo-legalitou svého statusu. Tito jedinci pak *„jsou ve velmi zranitelné pozici – český inspektorát práce, i když přijde na pochybení, nemá možnost ho nijak řešit, protože český zákoník práce se na ně samozřejmě nevztahuje. Vysílající firma v Polsku situaci neřeší, často se jedná jenom o jednu z mnoha částí složitého zprostředkovatelského řetězce. Pracovník se tak jenom těžko může bránit, když například nedostane zapláceno, není o něj postaráno v případě pracovního úrazu, nikdo za něj neplatí zdravotní pojištění“* (Janowska 2018).

V souvislost s rozšířením fenoménu využívání polských víz bylo státními orgány ČR (jako je MPSV ČR, MV ČR, SÚIP, ÚP ČR či Policie ČR) vydáno tzv. Společné stanovisko státních orgánů k problematice vysílání občanů třetích států do České republiky zaměstnavatelem usazeným v jiném členském státě Evropské unie. V rámci informování občanů Ukrajiny byl zároveň vydán informační leták, a to jak v češtině, tak v ukrajinštině (viz Obrázek č. 5), vysvětlující, za jakých podmínek zákon umožňuje vyslání zaměstnance, na co si mají dát pozor a jaký postih hrozí za tzv. falešné vysílání – tj. toto jednání je trestáno peněžní pokutou a vyhoštěním ukrajinského pracovníka se zákazem vstupu na území EU po dobu až 5 let (SÚIP 2017).

⁶ „It is possible to enter the system, however, for a very high fee which may be as much as between 800 and 1,000 Euros“ (Drbohlav, Seidlová 2016, s. 109).

⁷ „... They will come with a Polish visa – this way a person does not go through Czech statistics and then works here somehow, irregularly rather than legally“ (Drbohlav, Seidlová 2016, s. 109).

Obrázek č. 5: Informační leták – Vysílání ukrajinských občanů do České republiky k výkonu práce z jiného členského státu Evropské unie

VYSÍLÁNÍ UKRAJINSKÝCH OBČANŮ DO ČESKÉ REPUBLIKY K VÝKONU PRÁCE Z JINÉHO ČLENSKÉHO STÁTU EVROPSKÉ UNIE

Získal/a jste vízum nebo povolení k pobytu vydané některým členským státem Evropské unie a máte být vyslán/a k výkonu práce do České republiky? Prověřte si nejprve podmínky, za nichž můžete v České republice pracovat! Protiprávní jednání zaměstnavatelů má dopad i na jejich zaměstnance. Můžete být vyhoštěn/a z celého území Evropské unie.

Každý členský stát Evropské unie vydává ukrajinským občanům víza nebo povolení k pobytu za účelem zaměstnání proto, aby jim umožnil pracovat na svém území, nikoli proto, aby tito cizinci pracovali v jiném státě.

Vízum nebo povolení k pobytu vydané jiným členským státem Evropské unie opravňuje ukrajinského občana k **dočasnému pobytu na území České republiky (nejdéle po dobu 90 dnů v průběhu každých 180 dnů)**, nikoli k výkonu práce. Ani bezvízový styk neopravňuje ukrajinského občana k výkonu práce v ČR.

Výkon práce ukrajinského občana v České republice podléhá povolování českými orgány. V případě výkonu práce

- **do 90 dnů:** musí získat povolení k zaměstnání vydané českým Úřadem práce a vízum k pobytu do 90 dnů za účelem zaměstnání vydané českým zastupitelským úřadem;
- **nad 90 dnů:** musí získat zaměstnaneckou kartu vydanou českým Ministerstvem vnitra (*nebo modrou kartu, která je však určena jen pro vysoce kvalifikované pracovníky, a v některých zákonem stanovených případech i povolení k zaměstnání*).

Pro ukrajinské občany, kteří jsou zaměstnáni v jiném členském státu Evropské unie a jsou svým **ZAHRANIČNÍM ZAMĚSTNAVATELEM VYSLÁNÍ DO ČESKÉ REPUBLIKY**, aby zde poskytli SLUŽBU českému podnikateli nebo firmě, zákon stanovuje **výjimku**. Budou-li v České republice poskytovat službu po dobu nepřesahující 90 dnů, nepotřebují povolení k zaměstnání, zaměstnaneckou ani modrou kartu ani žádné další bytové oprávnění.

O vyslání za účelem poskytnutí služby se však jedná pouze za těchto podmínek:

- Vyslání má pouze **dočasnou povahu**, pracovník je vyslán na dobu poskytnutí služby.
- Ukrajinský občan je vyslán z členského státu Evropské unie, kde **obvykle pracuje**. Před vysláním tedy musí nejprve pobývat a pracovat v členském státu Evropské unie, který mu vydal vízum nebo povolení k pobytu. Po ukončení vyslání se vrací zpět ke svému zaměstnavateli.
- Činnost ukrajinského zaměstnance spočívá v **poskytnutí služby** podle smlouvy uzavřené mezi jeho zaměstnavatelem a českým podnikatelem nebo firmou, k nimž je pracovník vyslán. Vykonává-li vyslaný pracovník pro českého podnikatele nebo firmu závislou práci, jakou vykonávají jeho vlastní zaměstnanci, a v obdobném postavení jako oni, nejedná se o službu.
- Ukrajinský občan má po celou dobu vyslání **pracovněprávní vztah uzavřený s vysílajícím zaměstnavatelem**, který za něj po celou dobu vyslání nese odpovědnost. Ukrajinský občan **nemá současně uzavřen pracovněprávní vztah s českým podnikatelem nebo firmou, k nimž je vyslán**.
- Ukrajinský občan vykonává práci pouze u podnikatele nebo firmy, k nimž byl vyslán, **nikoli u jiného českého podnikatele nebo firmy**.
- Zaměstnavatel ukrajinského občana soustavně provozuje v členském státu Evropské unie, odkud je ukrajinský občan vyslán do České republiky **skutečnou podnikatelskou činnost**, kterou má povolenou příslušnými orgány tohoto státu.

Nejsou-li výše uvedené podmínky splněny, jedná se s nejvyšší pravděpodobností o **protiprávní obcházení zákona, kdy je vyslání pouze účelově předstíráno**, aby se ukrajinský občan vyhnul nutnosti povolení jeho práce českými orgány. Každý případ je v praxi posuzován individuálně, s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem.

Zákony České republiky takové jednání trestají **pokutou za nelegální práci** a rovněž vyhoštěním ukrajinského občana. Ukrajinský občan může být vyhoštěn se **zákazem vstupu na území celé Evropské unie až na 5 let**.

Vyhňte se sankcím a prověřte si povahu Vašeho vyslání i serióznost toho, kdo Vás chce do České republiky vyslat! Neneste následky protiprávního jednání těch, kdo mají z Vaší práce zisk.

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

Mimo již zmíněné formy se inspektoři SÚIP setkávají s novým způsobem neoprávněných ekonomických aktivit skrze tzv. pseudo agentury práce, které svým nezákonným jednáním dostávají ukrajinské pracovníky do neoprávněného postavení.

„Tvoří se tzv. pseudo agentury práce, tedy jsou to společnosti, které si hrají na agentury, dodávají lidi, zejména Ukrajince, s tím, že oni ale nemají to platné povolení a tudíž je nemohou dodávat. Byť ten Ukrajinec udělá všechno co má, byť má platné povolení, tak je přidělen v rozporu a nemůže s ním být uzavřena pracovní smlouva. Pokud s ním smlouva uzavřena je, tak není platná“ (Expert č. 7).

8.5 DŮSLEDKY NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR

Jak bylo již naznačeno dříve, s výskytem neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů je spojována řada důsledků, přičemž se jedná jak o důsledky negativní, tak i důsledky v určitém ohledu a pro určité aktéry pozitivní. V rámci Drbohlavovy studie bylo experty identifikováno 6 hlavních pozitivních a negativních dopadů (viz Tabulka č. 3) (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 113-114).

Tabulka č. 3: Nejvýznamnější pozitivní a negativní dopady neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v ČR

Nejvýznamnější pozitivní dopady
Obsazování neatraktivních a málo placených pracovních pozic
Levná a flexibilní pracovní síla přispívající k ekonomickému rozvoji
Rozvoj určitých ekonomických subjektů a odvětví (př. stavebnictví)
Z přítomnosti nelegálních pracovníků těží individuální domácnosti (levnější domácí práce, levnější stavby, rekonstrukce apod.)
Zlevnění některých služeb a ekonomických činností
Růst konkurenceschopnosti zaměstnavatelů využívajících nelegální práce
Nejvýznamnější negativní dopady
Daňové úniky
Nepříjemné pracovní podmínky nelegálních cizinců (včetně platové diskriminace)
Rozvoj šedé ekonomiky
Rozšiřování nepříjemných pracovních podmínek na legálně zaměstnané (cizince i Čechy)
Tolerantní klima v české společnosti vůči porušování práva (včetně akceptování nelegální práce)
Poškození podnikatelského prostředí – nespravedlivé konkurenční výhody plynoucí ze zaměstnávání nelegálních imigrantů

Zdroj: (Vlastní zpracování dle Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 114)

Dopady neoprávněných ekonomických aktivit jsou podobné u všech skupin migrantů, ať už se jedná o Ukrajince či jiné národnosti. Hlavní dopady zmiňované v rámci prováděného výzkumu lze rozdělit do 4 kategorií dle aktérů, které ovlivňují (viz Tabulka č. 4).

Tabulka č. 4: Zjištěné pozitivní a negativní dopady neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR dle aktérů

AKTÉR	POZITIVA	NEGATIVA
STÁT	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomická prosperita • Zaplnění neatraktivních pracovních pozic • Snižování cen díky snižování ceny práce 	<ul style="list-style-type: none"> • Růst šedé ekonomiky • Růst kriminality • Deformace trhu práce • Ztráty na daních a pojištění • Snižování reálných mezd
ZAMĚSTNAVATELÉ (využívající neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců)	<ul style="list-style-type: none"> • Vyšší ziskovost – díky nízkým mzdám Ukrajinců a neplacení daní a pojistného • Odolnost vůči konkurenci (zaměstnavatelé dodržující legislativu nemají šanci konkurovat) • Flexibilita pracovní síly 	<ul style="list-style-type: none"> • Hrozící pokuty ze strany SÚIP (ve srovnání se ziskem plynoucím z neoprávněných ekonomických aktivit jsou však zanedbatelné)
UKRAJINCI (vykonávající neoprávněné ekonomické aktivity)	<ul style="list-style-type: none"> • Vyšší příjmy než na Ukrajině • Únik před válečným konfliktem a případně vojenskou službou 	<ul style="list-style-type: none"> • Nejistota • Riziko vyhoštění • Fyzické a psychické zdravotní problémy • Ztráta nároku na dávky (př. nemocenská, důchod) • Pracovní vykořisťování (nevyplacená mzda, zadržování dokladů, vyhrožování, zneužívání závislosti zaměstnanecké karty na zaměstnavateli, nevyhovující pracovní podmínky) • Zadlužení
SPOLEČNOST		<ul style="list-style-type: none"> • Demoralizace • Agrese a xenofobie

Zdroj: Vlastní zpracování dle uskutečněných rozhovorů

Z tabulky výše je jasné a zřetelné, že nejvíce negativních dopadů neoprávněných ekonomických aktivit je na straně samotných vykonavatelů těchto aktivit, tj. v tomto případě Ukrajinců.

„Jsou pořád ve velké nejistotě, což se pak samozřejmě podepisuje na jejich fyzickém i psychickém zdraví“ (Expert č. 1).

„Nevyplacená mzda, problémy s pojištěním, které za ně zaměstnavatel neplatí, když je nějaký pracovní úraz nebo něco, tak se jich zaměstnavatel snaží zbavit, nebo ta agentura, takže mají neplacenou nemocenskou. Ty úrazy jsou nedořešené, protože to pojištění není pokryté. Nestandardní pracovní podmínky ve smyslu dlouhých směn, nucených směn, špatných pracovních podmínek, kdy chybí ochranné pomůcky, zdravotně závadné prostředí. Potom jsou i situace, kdy těm lidem vyloženě někdo vyhrožuje, odebere jim třeba doklady, ale to je v poslední době málo. Nebo to vyhrožování je ve smyslu, pokud neodpracuješ ještě nějakou dobu, nezaplátím ti tu předchozí dobu, nebo vyhodím tě z ubytovny a budeš na ulici a bez peněz, vrátíš se domů, zruším ti pobyt – tady je vázanost zaměstnanecké karty na toho zaměstnavatele. Zaměstnavatel vytváří dojem, že je ten jediný, kdo ti tu práci může dát“ (Expert č. 5).

„Často jsou na ně napsané nějaké firmy, v jednu dobu to byla družstva. To družstvo mělo třeba sto členů, všichni byli z nějaké oblasti, někdo si je tam posbíral, přivezl je sem, a aby měli legalizovaný pobyt, tak je zapsal jako členy nějakého družstva. Nebo jsme měli paní, která byla zapsaná jako jednatelka nějaké firmy, a zjistilo se, že firma má dluhy, protože si nakoupila nějakou techniku, kterou nesplácela, jenže jednatelka je ona. Ten zprostředkovatel, který jí tady zařizoval pobyt, jí řekl, zařídím ti pobyt, bude to všechno v pořádku, budeš tady napsaná na firmu. Ona podepsala nějaké papíry, kterým napůl vůbec nerozuměla, a teď zjistila, že už je jedinou jednatelkou té firmy, která má asi 2 miliony dluh“ (Expert č. 5).

Výraznou převahu negativních dopadů na straně Ukrajinských pracovníků lze zaznamenat i na specifickém příkladu zaměstnanců s polskými vízy (viz Tabulka č. 5).

Tabulka č. 5: Pozitiva a negativa využívání polských víz z pohledu vybraných aktérů

Aktéři	Pozitiva	Negativa
Ukrajínští pracovníci	<ul style="list-style-type: none"> Možnost relativně jednoduše a levně získat povolení k práci na méně kvalifikovaných pozicích. Vysílání v určitém smyslu posiluje autonomii migrujících pracovníků, protože jim umožňuje dočasně pracovat na pracovním trhu EU. 	<ul style="list-style-type: none"> Pracovníci v mnoha případech nemají řádné pracovní smlouvy, anebo jsou jejich smlouvy pouze formální. Do nejistého postavení se pracovníci mohou dostat také, pokud jejich úvazky spadají pod příkazní smlouvy řídicí se polským občanským zákoníkem. Častokrát u nich dochází k porušování pravidel minimální mzdy a neplacení sociálního pojištění. Pracují v legálních podmínkách jen výjimečně. Pracovní pobyt trvá jen po omezenou dobu a trvalé usazení není možné. Pracovníci jsou více závislí na zaměstnavateli, který poskytuje práci, ubytování nebo jiné služby. Pracovníci mají málo možností účinně vyjednávat, organizovat se na pracovišti a bránit se v případech vykořisťování.
Podnikatelé/firmy – koncoví uživatelé	<ul style="list-style-type: none"> Flexibilní nástroj k řešení situace nedostatku pracovních sil Cesta k větší efektivitě 	<ul style="list-style-type: none"> Mohou v důsledku nečekané kontroly cizinecké policie na pracovišti nárazově přijít o pracovníky.
Zprostředkovatelé a „skryté“ agentury	<ul style="list-style-type: none"> Pro vysílané pracovníky platí pouze část českého pracovního práva, což vede k větším ziskům agentur. Nižší platby za sociální zabezpečení – v Polsku zaměstnavatel platí 20,74 %; v ČR zaměstnavatel platí 25 %. Možnost absence plateb sociálního pojištění. Mělo by se sice platit v Polsku, ale to se často neděje (falešné nebo žádné formy A1). Rozmělnění zodpovědnosti za pracovní podmínky a krytí sociálních rizik pracovníků (především v rámci systému řetězení firem). 	<ul style="list-style-type: none"> Náročnější organizace práce, především z důvodu krátkodobého pobytu a neustálé cirkulace pracovníků.

Zdroj: (Trčka, Moskvina, Leontiyeva, Lupták a Jirka 2018, s. 10-11)

8.6 MOŽNÉ ZPŮSOBY ZMÍRNĚNÍ VÝSKYTU NEOPRÁVNĚNÝCH EKONOMICKÝCH AKTIVIT UKRAJINCŮ V ČR

Eliminace výskytu neoprávněných ekonomických aktivit migrantů v ČR je během na dlouhou trať a je otázkou, zda je to vůbec možné. Existuje však řada možných opatření, která by u nás

mohla, či dokonce měla, být přijata v zájmu zmírnění výskytu tohoto fenoménu. Drbohlavova delphi studie přišla se 4 kategoriemi možných opatření:

- 1) Kvalitnější podmínky pro legální pracovní migraci – tj. usnadnění procesu získání pracovního povolení, odstranění zbytečně složité byrokracie, větší flexibilita pracovních povolení, vstřícnější a transparentnější prostředí pro udělování pracovního povolení a pobytového oprávnění apod. (Drbohlav, Lachmanová 2008a, s. 115).
- 2) Navýšení úrovně informovanosti – tj. šíření informací ohledně možnostech a výhodách získání legálního zaměstnání v ČR, a to jak mezi přítomnými, tak mezi potencionálními migranty (ibid., s. 115).
- 3) Kvalitnější spolupráce státních institucí při kontrole související se zaměstnáváním – vedení kontrol a sankcí nejen proti zaměstnavatelům (převážně českým), ale také proti zprostředkovatelům („klientům“) a zprostředkovatelským agenturám (ibid., s. 115).
- 4) Zvýhodnění legálního zaměstnání – př. snížení odvodů (ibid., 115).

První tři zmíněné kategorie možných řešení se ukázaly jako relevantní i v rámci studie prováděné v rámci této diplomové práce. Experti navrhované možnosti řešení, nebo přesněji spíše zmírnění rozsahu výskytu neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců v ČR, by se daly souhrnně označit jako kombinace preventivních a represivních opatření. Experti se shodují, že procesy prevence a represe nemohou být prováděny jeden bez druhého a ideální volbou je tudíž jejich kombinace. Co se týče prevence, jako nejdůležitější se ukázala osvětová činnost a šíření informovanosti, a to nejen na území ČR, ale především také na Ukrajině. V ideálním případě by potencionální migranti měli být již před vstupem na naše území informováni o svých právech a povinnostech, o naší legislativě a fungování českého trhu práce. Pro ukrajinské migranty, kteří již nějakou dobu pobývají na území ČR, je pak často klíčová osvětová a poradenská činnost neziskových organizací.

„Asi nejefektivnějším opatřením by bylo působit přímo na té Ukrajině. Aby ti lidé už před vstupem věděli, protože už před tím vstupem nejčastěji vzniká ta závislost, ne tady na území, ale už před tím, tak už tam působit nějakou osvětou, vzdáváním, nějakými informacemi o tom, jakým způsobem je možné tady legálně pracovat, jaká jsou práva a povinnosti zaměstnanců jak vůči zaměstnavateli, tak vůči státu třeba“ (Expert č. 4).

V souvislosti s represí poukazují experti především na fakt, že česká legislativa v oblasti zaměstnávání cizinců je dosti složitá, což lze považovat za jednu z příčin výskytu

neoprávněných ekonomických aktivit. Pod pojmem represe si tak v tomto případě nelze představovat vytváření nových zákonů a regulací (naopak dle některých by vhodnější bylo zjednodušení legislativy), ale spíše důslednější dbání na vymahatelnost legislativy stávající.

„Stát musí dbát na vymahatelnost práva. Neříkám, že je třeba činit nová zákonná opatření, ale dbát o to, aby se dodržovalo, co se dodržovat má“ (Expert č. 6).

K zajištění lepší vymahatelnosti práva je třeba především efektivní kontrola. Nejvyšší míry efektivity při kontrolní činnosti je dosaženo při úzké spolupráci SÚIP, ÚP a FÚ, která je ale dle experta ze SÚIP v současné době výrazně znesnadněna neexistencí společné systémové databáze.

„Malér spočívá v tom, že spolu nespolupracují na jedné databázi Státní úřad inspekce práce, Úřad práce ČR a Finanční úřad. My když zjistíme nějaké nelegální zaměstnání, je úplně jedno v jaké formě nebo podobě, tak my jako Státní úřad inspekce práce můžeme dát pouze pokutu. Ale ušlý zisk, jako například povinně odváděná daň z příjmu, na tu už nedosáhneme. To už je v jurisdikci příslušného Finančního úřadu. Jenže Finanční úřad tu kontrolu nedělá, protože o tom neví. To samé je Úřad práce, tam může někdo nelegálně pracovat a být na dávkách, nebo může být evidovaný jako uchazeč o práci, ale bere podporu a přitom nelegálně pracuje. Tudiž je potřeba, aby všechny zainteresované instituce měly jeden software. Když mi tady prokážete nelegální práci, dáme pokutu a tím to pro nás končí, ale viděl by do toho i Finanční úřad a v ten moment mu doměří za to kontrolované období ušlou daň. (...) My ze zákona máme povinnost spolupracovat, ale tím jednotným systémem by to bylo snadnější, než když každý případ budeme oznamovat a už se nedozvíme výsledek, jestli to Finanční úřad převzal a něco zjistil“ (Expert č. 7).

Mimo již zmíněná preventivní a represivní opatření věnovali dotazovaní experti pozornost také potřebě kvalitnějších podmínek pro legální zaměstnání Ukrajinců. Jako jedna z hlavních příčin neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů se ukázala složitost procesu získání pracovního povolení. Jedním z důležitých kroků směrem ke zvýšení kvality podmínek získání legálního zaměstnání bylo zrušení výše již několikrát zmiňovaného systému Visapoint a rozšiřování tzv. Režimu Ukrajina. Režim Ukrajina slouží přímým zaměstnavatelům působícím na území ČR v oblasti služeb, výroby či ve veřejném sektoru a zaměstnávajícím minimálně 10 zaměstnanců, kteří dlouhodobě nemohou obsadit volné pracovní místo z řad domácích pracovníků – dle §37a Zákona č. 435/2005 Sb., o zaměstnanosti, se musí jednat o volné pracovní místo obsaditelné držitelem tzv. zaměstnanecké karty (MZV ČR 2017). *„To je v současné době už platný systém, který schválila vláda, aby urychlila*

udělování pracovních povolení pro Ukrajince určitých profesí, jak to žádaly firmy. A hlavní změna je v tom, že impulz o zaměstnaneckou kartu vzejde od prověřeného českého zaměstnavatele, se kterým přímo spojíme žádost budoucího zaměstnance bez nutnosti objednání v objednávacím systému. Kuplíři tak nemají na čem postavit svůj byznys. Právě kombinace kvót a speciálních režimů je ideálním základem dobré zaměstnanecké politiky pro cizince“ (Smolek citováno dle Šafaříková 2017).

Jako do jisté míry kontroverzní se ukázalo regularizační opatření v podobě tzv. pobytové amnestie. Toto opatření bylo opakovaně uvedeno do praxe například u našich polských sousedů (Bieniecki 2008) nebo také ve Španělsku, Portugalsku či Francii. Regularizace nabízí migrantům, kteří jsou v zemi neoprávněně, možnost legalizovat svůj pobytový status, ať už dočasně nebo trvale. V různých zemích existují různé koncepty a způsoby regularizace – jednorázová/trvalá, individuální/kolektivní, organizovaná/informální apod. (de Bruycker a Schmitter 2000 dle Levinson 2005, s. 4). Mármora (1999) identifikoval 4 základní důvody, proč státy volí regularizační opatření:

1. větší kontrola a informovanost v oblasti neregulérní migrace (lepší pochopení populace neregulérních migrantů umožňuje lepší kontrolu budoucí neregulérní migrace);
2. zlepšení sociální situace migrantů;
3. reakce na cíle zahraniční politiky (př. opatření před vstupem do EU v Portugalsku) a
4. navýšení transparentnosti trhu práce (Mármora 1999 dle Levinson 2005, s. 5-6).

V souvislosti se zaměřením této práce je podstatný především poslední zmíněný důvod. V případě, že migranti pracují neoprávněně, stát ztrácí schopnost účinně regulovat trh práce a ztrácí příjmy z daňových odvodů. Mnoho zemí tak dle OECD volí regularizační opatření právě z tohoto důvodu (OECD 2000 dle Levinson 2005, s. 6).

„Co se občas někde děje, je tzv. amnestie pobytová, což může nějakým způsobem zafungovat. Akorát nevím, jak by se to prakticky řešilo. Tam by to mnoha lidem pomohlo, protože mnoho lidí, kteří jsou v tom nelegálním postavení, v něm jsou, protože v něm jsou tak dlouho, že nevědí, jak ven. Zároveň tady mají vybudovaný už nějaký zázemí, mají tady bydlení, ale už tady jsou tak dlouho, že si nedovedou představit, jakým způsobem by se zařadili zpátky, kdyby se vrátili“ (Expert č. 4).

Na druhou stranu ale velké množství zemí OECD odmítá přijímat jakákoli regularizační opatření, a to především kvůli nebezpečí přilákání nových přistěhovalců, kteří by se mohli snažit o využití tohoto programu a v zemi by zůstávali a pracovali nelegálně v očekávání

budoucí amnestie. Dalším argumentem proti amnestiím je fakt, že většinou se amnestie soustředí jen na určitou část neregulérně pobývajících a pracujících migrantů, a tudíž ne každý migrant v takové situaci má na amnestii nárok. Některé skupiny migrantů jsou tak oproti jiným zvýhodněny. V neposlední řadě je pak třeba zmínit, že vyhlášení pobytové amnestie je v podstatě uznáním vlády, že stávající kontroly jsou neúčinné. Navíc se mnoho vlád oprávněně obává veřejného odporu (OECD 2000, s. 55).

„Já si myslím, že to moc cesta není. Regularizační procesy u nás byly jednu dobu diskutovány, ale na vládní úrovni je to odmítáno. (...) Ty amnestie byly v Polsku drobné, byly v Maďarsku. Já si nemyslím, že amnestie je dobrá věc, protože neřeší ten problém, neřeší podstatu toho problému. Vy tou amnestií dáváte najevo, že když ten neoprávněně pracující přijde a vydrží nějakým způsobem, tak se mu to vlastně toleruje, protože za několik let, když vydrží, tak může získat tu amnestii, protože se většinou opakují v cyklech. Mnohé amnestie jsou dočasným řešením a často jen pro určitý úzký okruh osob. Já se ptám, proč když amnestii někomu dám, tak proč zrovna těmto lidem. Já bych byl pro amnestii jen ve velmi výjimečné situaci, kdy ta situace nepůjde řešit jinak a půjde o krizovou situaci lidí v nějaké velmi specifické situaci“ (Expert č. 6).

Ať už se však dotazovaní experti přikláněli na stranu regularizace či nikoli, shodují se na tom, že studovaný problém vyžaduje komplexní řešení, nelze působit pouze v jedné oblasti. Stát by si měl v první řadě vyjasnit svou strategii migrační politiky, jaké migranty chce a jaké nechce přijímat, a poté působit ve všech oblastech politiky – od politiky zaměstnanosti, přes bytovou politiku, zdravotní politiku apod. až po politiku sociálního začleňování – v souladu se stanovenou strategií.

9 ZÁVĚR

Předložená diplomová práce se zabývala studiem fenoménu neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v České republice, přičemž hlavním cílem bylo daný fenomén detailně popsat a strukturovat v rámci aktuálního kontextu. K naplnění hlavního výzkumného cíle bylo využito jak zdrojů primárních, tak sekundárních dat. Co se týče dat sekundárních, je třeba zmínit například práci s platnou českou legislativou či využití údajů Českého statistického úřadu a údajů získaných z předchozích výzkumů především z pera Dušana Drbohlava. Primární data byla získána prostřednictvím rozhovorů s experty z různých oblastí nabízejících různé úhly pohledu na studovanou problematiku a polostrukturovaného rozhovoru se samotným ukrajinským migrantem vykonávajícím neoprávněné ekonomické aktivity. Práce se opírá o řadu důležitých teorií a konceptů, přičemž stěžejními teoriemi je teorie duálního trhu práce, teorie sítí a institucionální teorie.

Práce se nejprve snažila popsat studovaný fenomén neoprávněných ekonomických aktivit z kvantitativního hlediska, což se ukázalo jako nelehký úkol, jelikož vzhledem k povaze daného fenoménu jsou dostupné statistické údaje převážně hrubými odhady. Státní úřad inspekce práce a ČSÚ sice disponují určitými statistikami, avšak je třeba si uvědomit, že každoročně tyto instituce odhalí jen určité procento neoprávněných ekonomických aktivit a jejich převážná část zůstává skryta. Dle zmíněných statistik a dle názorů odborníků však lze říci, že právě ukrajínští migranti jsou na území ČR jedněmi z nejčastějších vykonavatelů neoprávněných ekonomických aktivit.

Ukrajinská migrace do ČR započala již v 90. letech minulého století a kvůli působení řady různých faktorů zůstává tento migrační proud stále velmi silným. Kromě faktorů souvisejících s politickou nestabilitou a válečným konfliktem s Ruskem lze za hlavní motivaci Ukrajinců při migraci do ČR považovat výši mezd a zaměstnání jako takové. Na Ukrajině je kvůli hospodářské krizi způsobené mimo jiné zmíněným válečným konfliktem trvale vysoká míra nezaměstnanosti a, ve srovnání s ČR i jinými zeměmi EU, výrazně nízká úroveň mezd, což v důsledku podporuje mezi ukrajinským obyvatelstvem pro-emigrační náladu. Co se týče výběru právě ČR jakožto cílové destinace, je třeba zmínit dlouhodobě stabilní poptávku po levné ukrajinské pracovní síle především v rámci sekundárního sektoru českého trhu práce a náboženskou, historickou a jazykovou podobnost mezi Ukrajinou a ČR. Důležitou roli hrají také tzv. sociální sítě tvořené rodinnými příslušníky, blízkými přáteli nebo bývalými

zaměstnavateli nabízejícími pomoc a činícími migraci a integraci Ukrajinců na český pracovní trh, alespoň z počátku, mnohem jednodušší, levnější, a ne tak stresující.

S migrací Ukrajinců do ČR a s jejich zaměstnáváním v rámci českého pracovního trhu je spojena řada rizikových faktorů, přičemž k těm nejpodstatnějším patří například tzv. prekarizace práce. Jak bylo zmíněno, ukrajinská pracovní síla je poptávána především v rámci sekundárního sektoru, kde jsou těmto pracovníkům nabízena často velmi nevýhodná zaměstnání, a to ve smyslu nejistoty zaměstnání, nízké míry mzdového ohodnocení apod. Tímto způsobem nevýhodné pracovní pozice jsou často jedním z důvodů, proč migranti raději volí zaměstnání v rámci informálního sektoru.

I přes zmíněnou trvale vysokou poptávku po levné, flexibilní a nízko-kvalifikované pracovní síle z Ukrajiny a relativně příznivý ekonomický vývoj v ČR jsou stále možnosti vstupu ukrajinských migrantů na český trh práce dosti limitované a tito jedinci tak mnohdy nemají jinou možnost než dát se nelegální cestou. Dle současné legislativy mají občané Ukrajiny možnost legálně získat zaměstnání v ČR, pokud jsou držiteli zaměstnanecké karty, modré karty či karty vnitropodnikově převedeného zaměstnance nebo v případě, že mají oprávnění k pobytu na území ČR a bylo jim krajskou pobočkou Úřadu práce vydáno povolení k zaměstnání. Dle názorů odborníků a ukrajinských pracovníků jsou možnosti získání zmíněných oprávnění pro cizince dosti limitované a spojené procesy jsou velmi časově a finančně náročné.

Přílišnou složitost procesu získání legálního zaměstnání lze považovat za jednu z hlavních příčin neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů. V souvislosti s touto příčinou je třeba poukázat na do nedávna fungující systém Visapoint využívaný pro podání žádosti o vízum, který byl zatížen rozsáhlou korupcí, a formalistický přístup úředníků v rámci byrokratického procesu. Za další časté příčiny jsou považovány nedostatečná informovanost Ukrajinců ohledně fungování českého trhu práce a nastavení české legislativy, získávání informací z neověřených zdrojů, tolerance české veřejnosti vůči studovanému fenoménu a fakt, že poptávka po zaměstnancích ochotných vykonávat neoprávněné ekonomické aktivity je stále velmi silná, což dle odborníků souvisí především s neschopností systému s touto poptávkou bojovat – pokuty udělované za neoprávněné zaměstnávání jsou dle odborníků zanedbatelně vysoké a tento způsob zaměstnávání Ukrajincům se tak zaměstnavatelům i přes riziko takové pokuty vyplatí.

Neoprávněné ekonomické aktivity Ukrajinců v ČR nabývají mnoha různých forem, přičemž rozsah výskytu těchto forem je různý a s časem dochází k jeho proměňování. V rámci

této diplomové práce byly jako nejčastější formy neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů identifikovány formy, jako je klientský systém, „Švarc systém“ a neplnění účelu pobytu – tj. využívání polských víz a využívání bezvízového styku. U forem, jako je například klientský systém, je třeba říci, že postupem času dochází k jejich kultivaci a namísto aktivit násilných mafiánů se dnes jedná spíše o činnost byznysmenů. Jako jedna z velmi častých možností, jak se dostat na český trh práce, se ukázal být mimo jiné také vstup prostřednictvím tzv. vysílání zaměstnanců polská víza. V souvislosti s fenoménem polských víz vznikla v nedávné době rozsáhlá kauza spojená s falešným vysíláním probíhající například formou, kdy v Polsku sídlící firmy vysílaly ukrajinské pracovníky na výkon práce do ČR, přičemž tato práce nebyla dočasná, což je v rozporu s jednou z legislativních podmínek oprávněného vysílání pracovníků. Získat pracovní povolení v Polsku je pro ukrajinské pracovníky mnohem snazší než získat ho v ČR, proto také není neobvyklé, že jedinci s cílem dostat se na český trh práce využívají falešného vysílání skrze polská víza a přicházejí do ČR přímo z Ukrajiny.

S výskytem neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů se pojí řada důsledků, přičemž se jedná jak o důsledky negativní, tak i o důsledky v určitém ohledu a pro určité aktéry pozitivní. Ukazuje se, že nejvíce negativních dopadů neoprávněných ekonomických aktivit je na straně samotných vykonavatelů těchto aktivit, tj. v tomto případě Ukrajinců. Jedná se o dopady, jako například nejistota, riziko vyhoštění, ztráta nároku na dávky (př. nemocenská, důchod) a v nejhorším případě pak také pracovní vykořisťování – tj. nevyplacená mzda, zadržování dokladů, vyhrožování, zneužívání závislosti zaměstnanecké karty (povolení k pobytu a zaměstnání) na konkrétním zaměstnavateli, nevyhovující pracovní podmínky apod. K negativním důsledkům na straně státu byly zařazeny především ztráty na daních a pojištění, růst kriminality a šedé ekonomiky, deformace trhu práce apod. Na straně státu bylo identifikováno i několik pozitivních důsledků, jako zaplnění neatraktivních pracovních pozic a růst ekonomiky. Pozitivní důsledky však převládají na straně zaměstnavatelů, kteří díky využívání neoprávněných ekonomických aktivit Ukrajinců dosahují vyšších zisků, lépe obstávají v konkurenčním prostředí, mají velmi flexibilní pracovní sílu, které se v ekonomicky náročnějších obdobích mohou snadno zbavit apod.

Eliminace výskytu neoprávněných ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR není možná ze dne na den a je otázkou, zda je to vůbec možné. Existuje však řada možných opatření, která by u nás mohla, či dokonce měla, být přijata v zájmu zmírnění výskytu tohoto fenoménu. Opatření navrhovaná experty v rámci této diplomové práce by se dala souhrnně

označit jako kombinace preventivních a represivních opatření. Experti se shodují, že procesy prevence a represe nemohou být prováděny jeden bez druhého a ideální volbou je tudíž jejich kombinace. Co se týče prevence, jako nejdůležitější se ukázala osvětová činnost a šíření informovanosti, a to nejen na území ČR, ale především také na Ukrajině, aby nově příchozí migranti vstupovali na naše území již informováni o svých právech a povinnostech, o naší legislativě a fungování českého trhu práce. Pro ukrajinské migranty, kteří již nějakou dobu pobývají na území ČR je pak často klíčová osvětová a poradenská činnost neziskových organizací. Druhou částí balíčku opatření jsou opatření represivní, které ale nelze chápat jen jako vytváření nových zákonů a regulací, ale spíše jako důslednější dbání na vymahatelnost legislativy stávající. K zajištění lepší vymahatelnosti práva je třeba především efektivní kontrola, přičemž nejvyšší míry efektivity při kontrolní činnosti je dosaženo při úzké spolupráci.

Jako do jisté míry kontroverzní se ukázalo regularizační opatření v podobě tzv. pobytové amnestie, se kterým je spojována řada možných nezamýšlených negativních důsledků. Ať už se však někdo přiklání k pobytové amnestii či nikoli, experti se shodují na tom, že studovaný problém vyžaduje komplexní řešení, nelze působit pouze v jedné oblasti a problém je třeba řešit tzv. od podlahy.

10 SUMMARY

The presented diploma thesis deals with the phenomenon of unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic. The main objective of this thesis was to describe and structure the given phenomenon in detail. To meet the main research goal, both primary and secondary data sources were used. Regarding the secondary data, it is worth mentioning, for example, the work with valid Czech legislation or the use of data from the Czech Statistical Office and data obtained from previous research, mostly conducted by Dušan Drbohlav. The primary data were obtained through interviews with experts from different areas offering different perspectives on the studied issue and a semi-structured interview with the Ukrainian migrant himself performing an unauthorized economic activity. The thesis is based on a number of important theories and concepts, like the dual labour market theory, network theory or institutional theory.

First, the work attempted to describe the studied phenomenon of unauthorized economic activities from a quantitative point of view, which proved to be a difficult task since, due to the nature of the phenomenon, the available statistical data are mostly in a form of gross estimates. Even though the State Labour Inspectorate and the CZSO are providing some statistics, it should be remembered that every year, these institutions reveal only a certain percentage of unauthorized economic activities, and the bulk of them remains hidden. Nevertheless, according to these statistics and experts' opinion, it is possible to say that Ukrainian migrants are one of the most frequent performers of unauthorized economic activities in the Czech Republic.

Ukrainian migration to the Czech Republic began in the 1990s, and due to a number of different factors, this migration stream remains very strong. In addition to factors related to political instability and the war conflict with Russia, the main motivation of Ukrainians to migrate to the Czech Republic involves the level of wages and overall level of employment. In Ukraine, due to the economic crisis caused inter alia by the aforementioned war conflict, there is a permanently high unemployment rate and, compared to the Czech Republic and other EU countries, a very low level of wages, which promotes a pro-emigration mood among the Ukrainian population. As regards to the choice of the Czech Republic as a destination country, it is necessary to mention the long-term stable demand for cheap Ukrainian labour force, especially within the secondary sector of the Czech labour market and religious, historical and linguistic similarity between Ukraine and the Czech Republic. An important role is also played by so-called social networks, made up of family members, close friends or former employers,

offering help and making the processes of migration and integration of Ukrainians into the Czech labour market much simpler, cheaper and less stressful.

The migration of Ukrainians to the Czech Republic and their employment within the Czech labour market is connected with a number of risk factors, one of the most important being the so-called precarisation. As mentioned, the Ukrainian labour force is mainly sought in the secondary sector, where these workers are often offered very disadvantageous jobs in the sense of job insecurity, low wage rates, etc. These disadvantageous job positions are often one of the reasons, why migrants prefer to opt for employment in the informal sector.

Moreover, despite the constantly high demand for cheap, flexible and low-skilled labour from Ukraine and the relatively favourable economic development in the Czech Republic, the possibilities for Ukrainian migrants to enter the Czech labour market are still quite limited and these individuals often have no choice but to choose the illegal way. According to the current legislation, citizens of Ukraine have the possibility to legally obtain employment in the Czech Republic if they are holders of an employee card, blue card or a card of an internally transferred employee, or if they have a residence permit in the Czech Republic and a work permit was issued to them by the Regional Office of the Labour Office. In the opinion of experts and Ukrainian workers, the possibilities of obtaining the mentioned privileges for foreigners are rather limited and the associated processes are very time and financially demanding.

Excessive complexity of the process of obtaining legal employment can be considered as one of the main causes of unauthorized economic activities of Ukrainian migrants. In connection with this, it is necessary to point out the recently cancelled Visapoint system used for applying for a visa that has been subject to extensive corruption and the formalistic approach of officials in the bureaucratic process. Other frequent causes include the lack of awareness of the Ukrainians about the functioning of the Czech labour market and the setting of Czech legislation, the acquisition of information from uncertificated sources, the tolerance of the Czech public towards the studied phenomenon, and the fact that the demand for employees willing to carry out unauthorized economic activities is still very strong which, according to expert opinions, is mainly related to the inability of the system to fight with this demand – the fines awarded for unauthorized employment are quite low, according to experts, and this method of employing Ukrainians is still advantageous for employers despite the risk of such fine.

Unauthorized economic activities of Ukrainians in the Czech Republic take many different forms, while the extent of the occurrence of these forms is changing over time. In this diploma thesis, forms such as the client system, the "Švarc system" and the non-fulfilment of the purpose of the stay – i.e. the use of Polish visas and the use of visa waiver – were identified as the most frequent forms of unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic. For forms such as client systems, it has to be said that they are being cultivated over time, and nowadays we are talking more about business of businessmen rather than about the activities of violent mafias.

The so-called posting of workers using Polish visa was also identified as one of the very frequent possibilities of getting to the Czech labour market. In connection with the phenomenon of Polish visas, a recent case involving a false posting of workers has taken place, when Polish-based companies were sending Ukrainian workers to work in the Czech Republic, but not temporary, which is contrary to one of the legislative conditions of the posting of workers. Getting a work permit in Poland is much easier than getting it in the Czech Republic, so it is also not unusual for individuals wanting to get into the Czech labour market to use false posting of workers through Polish visas and to come to the Czech Republic directly from Ukraine, not through Poland.

There are many consequences of the unauthorized economic activities of Ukrainian migrants, both negative and, in some respects and for certain actors, also positive. It turns out that the most negative impacts of unauthorized economic activities are on the side of the executors of these activities, in this case the Ukrainians. These are impacts such as uncertainty, risk of expulsion, loss of entitlement to benefits (e.g. pensions) and labour exploitation – i.e. unpaid wages, document retention, threats, abuse of the dependency of employee card on employer, inappropriate working conditions. The negative consequences on the side of the state included, above all, tax and insurance losses, the growth of crime and the growth of grey economy, labour market distortions, etc. Several positive effects were also identified on the side of the state, such as the filling of unattractive jobs and the growth of the economy. Positive consequences, however, prevail on the side of employers who, thanks to the exploitation of the unauthorized economic activities of Ukrainians, achieve higher profits, they are more able to compete with other employers, and they have a very flexible work force, which can easily be dismissed in economically challenging periods.

The elimination of the unauthorized economic activities of Ukrainian migrants in the Czech Republic is not an easy task and it is a questionable whether it is even possible. However,

there are many possible measures that could, or even should, be taken in order to mitigate this phenomenon. The measures proposed by the experts in this thesis could be collectively referred to as a combination of preventive and repressive measures. Experts agree that the prevention and repression processes cannot be carried out without one another and therefore the ideal choice is their combination. As far as prevention is concerned, awareness and dissemination of information not only in the Czech Republic but also in Ukraine – so that newly arrived migrants will be entering our territory already informed about their rights and obligations, about our legislation and the functioning of the Czech the labour market – were identified as very important. For Ukrainian migrants who have been living in the Czech Republic for a long time, the key role is often played by non-profit organizations providing counselling. The second part of the package of measures is repressive, but this cannot be understood only as the creation of new laws and regulations, but rather as a more consistent observance of the enforceability of the existing legislation. Ensuring better law enforcement requires, above all, effective control, while the highest effectiveness in control activities is achieved in close cooperation with State Labour Inspection Office, Labour Office and Tax Office.

So-called residential amnesty was identified as somehow controversial measure, because it is linked to a number of possible unintended negative consequences. However, whether someone is inclined to a residential amnesty or not, experts agree that the studied problem requires a complex solution focused on many different policy areas.

SEZNAM LITERATURY

BIENIECKI, Mirosław. Regularizace migrantů v Polsku: Co se udělalo špatně a co by se mělo změnit? In: *Migraceonline.cz* [online]. 2008 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: https://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/MBieniecki_RegularizacevPolsku.pdf

BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ. Introduction: Expert Interviews – An Introduction to a New Methodological Debate. In: BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ. *Interviewing experts*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s. 1-16. ISBN 978-0-230-22019-5.

BOGNER, Alexander a Wolfgang MENZ. The Theory-Generating Expert Interview: Epistemological Interest, Forms of Knowledge, Interaction. In: BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ. *Interviewing experts*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s. 43-80. ISBN 978-0-230-22019-5.

BRÁZDOVÁ, Věra Karin. *Problém nelegálního zaměstnávání cizinců v České republice*. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Katedra veřejné a sociální politiky.

BRYMAN, Alan. *Social research methods*. 4th edition. Oxford: Oxford University Press, c2012. ISBN 978-0-19-958805-3.

BUSINESSINFO. Ukrajina: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled. In: *BusinessInfo.cz* [online]. 2018 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/ukrajina-zakladni-charakteristika-teritoria-19093.html>

CASTLES, Stephen, and Mark J. MILLER. *The age of migration: international population movements in the modern world*. 5th edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9780230355767.

CRESWELL, John W a John W CRESWELL. *Qualitative inquiry & research design: choosing among five approaches*. 2nd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, c2007. ISBN 978-1-4129-1606-6.

ČERMÁKOVÁ, Dita. Klientský systém a jeho specifika. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 167-175. ISBN 978-80-246-1552-3.

ČSÚ. *Cizinci v české republice* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017 [cit. 2018-01-27]. ISBN 978-80-250-2781-3. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cizinci-v-cr-2017>

DRBOHLAV, Dušan. Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labor Force)1. *International Migration Review* [online]. 2003, 37(1), 194-224 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00134.x. ISSN 01979183. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00134.x>

DRBOHLAV, Dušan. Terminologické, konceptuální a metodické pojetí zkoumané problematiky. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008a, s. 19-29. ISBN 978-80-246-1552-3.

DRBOHLAV, Dušan. K některým aspektům nelegální migrace a neoprávněných ekonomických aktivit migrantů. In: *Neregulární pobyt cizinců v ČR: Problémy a jejich řešení*. Praha: Nadace rozvoje občanské společnosti, 2008b, s. 8-12.

DRBOHLAV, Dušan. Nelegální migrace a neoprávněné ekonomické aktivity migrantů v Evropě – koncept a současná realita. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008c, s. 30-46. ISBN 978-80-246-1552-3.

DRBOHLAV, Dušan a Dagmar DZÚROVÁ. "Where Are They Going?": Immigrant Inclusion in the Czech Republic (A Case Study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague). *International Migration* [online]. 2007, 45(2), 69-95 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1111/j.1468-2435.2007.00404.x. ISSN 0020-7985. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-2435.2007.00404.x>

DRBOHLAV, Dušan a Eva JANSKÁ. Illegal Economic and Transit Migration in the Czech Republic: A Study of Individual Migrants' Behaviour. *Europe-Asia Studies* [online]. 2009, 61(1), 141-156 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1080/09668130802533025. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668130802533025>

DRBOHLAV, Dušan a Lenka LACHMANOVÁ. Neoprávněné ekonomické aktivity migrantů v Česku – realita očima expertů (Delphi výzkum). In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008a, s. 103-121. ISBN 978-80-246-1552-3.

DRBOHLAV, Dušan a Lenka LACHMANOVÁ. Irregular Economic Activities in the Czech Republic: A Delphi study about Adaptations in a Globalizing Economy. In: DOSTÁL, P. (ed.). *Evolution of Geographical Systems and Risk Processes in the Global Context*. Karolinum, P3K Publishers, Praha, 2008b, s. 129-156.

DRBOHLAV, Dušan a Markéta SEIDLOVÁ. Current Ukrainian migration to Czechia – refuge for economic migrants rather than for refugees. In: DRBOHLAV, Dušan a Marta JAROSZEWICZ, ed. *Ukrainian migration in times of crisis: forced and labour mobility*. Prague: Charles University, Faculty of Science, 2016, s. 96-125. ISBN 978-80-7444-048-9. Dostupné z: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/projekty/ukrainian_migration_in_time_of_crisis.pdf

DRHOVÁ, Zuzana, VESELÝ, Arnošt a Martin NEKOLA (eds.). Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-86429-75-5.

EASO. *The Push and Pull Factors of Asylum Related Migration: A Literature Review* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016 [cit. 2018-01-02]. ISBN 978-92-9494-238-8.

FASSMANN, Martin. Charakter trhu práce na černo a situace v Česku. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 68-81. ISBN 978-80-246-1552-3.

FEDYUK, Olena a Marta KINDLER. Migration of Ukrainians to the European Union: Background and Key Issues. In: FEDYUK, Olena and Marta KINDLER, ed. *Ukrainian*

Migration to the European Union [online]. Cham: Springer International Publishing, 2016 [cit. 2018-01-02]. IMISCOE Research Series, s. 1-14. ISBN 978-3-319-41774-5.

FLICK, Uwe. *An introduction to qualitative research*. 4th ed. Los Angeles: Sage Publications, c2009. ISBN 978-1-84787-323-1.

GLÄSER, Jochen a Grit, LAUDEL. On Interviewing “Good” and “Bad” Experts. In: BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ. *Interviewing experts*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s. 117-137. ISBN 978-0-230-22019-5.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Třetí vydání. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

IOM. Migration in Ukraine: Facts and Figures. In: *International Organization for Migration* [online]. 2016 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/ff_eng_10_10_press.pdf

JANOWSKA, Justyna. Práce v Česku s polským vízem: zaměstnávání Ukrajinců s pololegálním statusem zkoumá nový výzkum o pracovní migraci. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2018 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/prace-v-cesku-s-polskym-vizem-zamestnavani-ukrajincu-s-pololegalnim-statusem-zkouma-novy-vyzkum-o-pracovni-migraci>

JAŘABA, Jana. Úvodní slovo. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 11-14. ISBN 978-80-246-1552-3.

KALINOVÁ, Martina. Nelegální zaměstnávání cizinců z pohledu státu. In: *Neregulární pobyt cizinců v ČR: Problémy a jejich řešení*. Praha: Nadace rozvoje občanské společnosti, 2008, s. 77-79.

LACHMANOVÁ, Lenka. Neoprávněné ekonomické aktivity migrantů pohledem pracovníků úřadů práce a živnostenských úřadů. In: DRBOHLAV, Dušan. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: (Česko v evropském kontextu)*. Praha: Karolinum, 2008, s. 122-129. ISBN 978-80-246-1552-3.

LEONTARIDI, Marianthi Rannia. Segmented Labour Markets: Theory and Evidence. *Journal of Economic Surveys* [online]. 1998, **12**(1), 63-101 [cit. 2018-04-06].

LEVINSON, Amanda. *The Regularisation of Unauthorized Migrants: Literature Survey and Country Case Studies* [online]. Oxford: University of Oxford, 2005 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <http://docplayer.net/49144876-The-regularisation-of-unauthorized-migrants-literature-survey-and-country-case-studies-amanda-levinson.html>

LIKIC-BRBORIC, Branka, Zoran SLAVNIC and Charles WOOLFSON. Labour migration and informalisation: East meets West. *International Journal of Sociology and Social Policy* [online]. 2013, **33**(11/12), 677-692 [cit. 2018-01-02]. DOI: 10.1108/IJSSP-10-2012-0087. ISSN 0144-333x.

MASSEY, Douglas et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review* [online]. 1993, **19**(3), 431-466 [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <http://links.jstor.org/sici?sici=0098-7921%28199309%2919%3A3%3C431%3ATOIMAR%3E2.0.CO%3B2-P>

MATZNER, Jiří. Zaměstnávání cizinců v České republice ze zemí mimo Evropskou unii. In: *Právní prostor* [online]. 2018 [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/pracovni-pravo/zamestnavani-cizincu-v-ceske-republice-ze-zemi-mimo-evropskou-unii>

MEUSER, Michael a Ulrike NAGEL. The Expert Interview and Changes in Knowledge Production. In: BOGNER, Alexander, Beate LITTIG a Wolfgang MENZ. *Interviewing experts*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, s. 17-42. ISBN 978-0-230-22019-5.

MIPEX. Migrant Integration Policy Index – Czech republic: Key findings. In: *Migrant Integration Policy Index* [online]. 2015a [cit. 2018-12-31]. Dostupné z: <http://www.mipex.eu/czech-republic>

MIPEX. Migrant Integration Policy Index – Labour market mobility. In: *Migrant Integration Policy Index* [online]. 2015b [cit. 2018-12-31]. Dostupné z: <http://www.mipex.eu/labour-market-mobility>

MZV ČRa. VISAPPOINT – informace k podání žádosti. In: *Ministerstvo zahraničních věcí ČR* [online]. [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/vyrocní_zpravy_a_dokumenty/poskytnute_info_rmace/visapoint.html

MZV ČRb. Pravidla bezvízového režimu pro občany Ukrajiny. In: *Ministerstvo zahraničních věcí ČR: Generální konzulát ČR ve Lvově* [online]. [cit. 2018-11-10]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/lvov/cz/viza_a_konzularni_informace/aktuality/zavedeni_bezvizoveho_rezimu_pro_obcany.html

MZV ČR. Režim Ukrajina. In: *Ministerstvo zahraničních věcí ČR* [online]. 2017 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/informace_pro_cizince/pobytova_opravneni_k_pobytu_nad_90_dnu/rezimy/rezim_ukrajina.html

MV ČR. Občané třetích zemí. In: *Ministerstvo vnitra ČR* [online]. 2018 [cit. 2018-11-10]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/obcane-tretich-zemi.aspx>

NEKORJAK, Michal. Klientický systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. *Sociální studia* [online]. 2006, **2006**(1), 89–109 [cit. 2018-04-06]. ISSN 1214-813X.

OECD. *Combating the Illegal Employment of Foreign Workers* [online]. OECD Publishing, 2000 [cit. 2018-11-04]. ISBN 9789264182394. Dostupné z: https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/combating-the-illegal-employment-of-foreign-workers_9789264182394-en#page1

SIROVÁTKA, Tomáš. Politika pracovního trhu a sociální inkluze. *Sociální studia* [online]. 2003, **2003**(9), 87-105 [cit. 2018-04-06]. ISSN 1214-813X.

STANDING, Guy. Defining the precariat: A class in the making. Eurozine [online]. 2013, s. 1-7 [cit. 2018-11-12]. ISSN 16844637. Dostupné z: <http://www.eurozine.com/defining-the-precariat/>

SÚIP. Vysílání ukrajinských občanů do České republiky k výkonu práce z jiného členského státu Evropské unie. In: *Státní úřad inspekce práce ČR* [online]. 2017 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: http://www.suip.cz/_files/suip-54ac3f98648a32dd57b0bec77969de5d/letak2.pdf

SZULECKA, Monika. Regulating Movement of the Very Mobile: Selected Legal and Policy Aspects of Ukrainian Migration to EU Countries. In: FEDYUK, Olena and Marta KINDLER, ed. *Ukrainian Migration to the European Union* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2016 [cit. 2018-01-02]. IMISCOE Research Series, s. 51-72. ISBN 978-3-319-41774-5.

ŠAFAŘÍKOVÁ, Kateřina. Kritizovaný Visapoint skončil, na pracovní víza do Česka by měly být kvóty: S náměstkem ministra zahraničí o kupčení s termíny pro žádosti o víza. In: *Respekt* [online]. 2017 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/politika/kritizovany-visapoint-skoncil-na-pracovni-viza-do-ceska-by-mely-byt-kvoty>

TRBOLA, Robert a Miroslava RÁKOCZYOVÁ, ed. *Vybrané aspekty života cizinců v České republice*. Praha: VÚPSV, 2010. ISBN 978-80-7416-067-7.

TRČKA, Michal, Yuliya MOSKVIN, Yana LEONTIYEVA, Milan LUPTÁK a Luděk JIRKA. Zaměstnávání ukrajinských pracovníků s polskými vízy v České republice: od mechanismů vykořisťování k možnostem intervence. In: *Migraceonline.cz* [online]. 2018 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: https://drive.google.com/file/d/1-EQZzpgfOO_4V1x7161GpDdtmBNRnniK/view

VIKHROV, Maksym. The pursuit of happiness: Why migration from Ukraine rises and won't stop any time soon. In: *The Ukrainian Week* [online]. 2018 [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://ukrainianweek.com/Society/209488>

VOLLMER, Bastian and Olena MALYNOVSKA. Ukrainian Migration Research Before and Since 1991. In: FEDYUK, Olena and Marta KINDLER, ed. *Ukrainian Migration to the European Union* [online]. Cham: Springer International Publishing, 2016 [cit. 2018-01-02]. IMISCOE Research Series, s. 17-34. ISBN 978-3-319-41774-5.

WRIGHT, Erik Olin. *Understanding class*. Brooklyn, NY: Verso, 2015. ISBN 978-1-78168-945-5.

WULFHORST, Ellen. U.N. countries agree on pact to manage mass global migration. In: *Reuters* [online]. 2018 [cit. 2018-12-31]. Dostupné z: <https://www.reuters.com/article/us-global-migration-pact/un-countries-agree-on-pact-to-manage-mass-global-migration-idUSKBN1K32YW>

YEATES, Nicola, ed. *Understanding global social policy*. Bristol: Policy Press and the Social Policy Association, 2014 (2nd edition). ISBN 978-1-44731-024-2.

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435> .

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky. Dostupné z:
<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-326> .

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Teze diplomové práce

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

Příloha č. 3: Scénář expertních rozhovorů

Příloha č. 4: Scénář polostrukturovaných rozhovorů s migranty

PŘÍLOHY

Příloha č.1: Teze diplomové práce

Univerzita Karlova

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Teze diplomové práce

Předpokládaný název práce:

Nelegální ekonomická činnost ukrajinských imigrantů v ČR

Illegal economic activities of Ukrainian immigrants in the Czech Republic

Autor: Bc. Veronika Marečková

Konzultant: PhDr. Karolína Dobiášová, Ph.D.

2017/2018

1. Vymezení výzkumného problému

Mezinárodní migrace je důležitým fenoménem dnešní doby. Žijeme v době, kterou autoři Castles a Miller označují za věk migrace (Castles, Miller 2014). Miliony osob dnes žijí v zemi, která není jejich rodnou vlastí. Tato diplomová práce se bude zabývat jedním konkrétním migračním proudem a jevy s tímto proudem spojenými.

Ukrajinská migrace do zemí EU je velmi zajímavým případem mezinárodní migrace. Tento migrační proud započal na začátku 90. let pádem železné opony. Během 90. let začali občané Ukrajiny migrovat do zemí jako je Itálie, Německo či Španělsko, ale i do zemí, které v té době ještě nepatřily mezi členské státy EU, a totiž Polska či České republiky. V dnešní době představují ukrajinští migranti jednu z největších skupin občanů třetích zemí žijících a pracujících na území některého z členských států EU, a právě země jako ČR či Polsko patří k hlavním cílovým destinacím těchto migrantů. Nejčastějším spouštěčem tohoto migračního proudu je pak práce (Fedyuk, Kindler 2016, s. 2-5). Na základě těchto faktů tak pro předkládanou diplomovou práci byla zvolena tematika pracovní migrace Ukrajinců do ČR.

Tato diplomová práce bude vycházet ze strukturálních teorií vysvětlujících migraci, a tudíž bude pozornost věnována především ekonomickým, sociálním či politickým faktorům vysvětlujícím migraci Ukrajinců do ČR. Kromě faktorů, jako je vysoká míra chudoby a nezaměstnanosti na Ukrajině a také téměř nemožná vzestupná sociální mobilita ukrajinských občanů, hraje v tomto konkrétním případě velmi důležitou roli především vysoká poptávka po ukrajinské pracovní síle na našem území. Země jako je právě Česká republika jsou do jisté míry závislé právě na ukrajinské pracovní síle, která zaplňuje pracovní místa především v rámci sekundárního trhu práce (Szulecka 2016, s. 53).

Se zaměstnáváním ukrajinských migrantů v ČR se pojí řada problémů. Existence sekundárního sektoru pracovních trhů se již stala charakteristickým znakem současných ekonomik a s růstem tohoto sektoru dochází také postupně deregulaci a infomalizaci těchto trhů práce. Právě ukrajinští migranti jsou pak typičtí svým specifickým administrativním statutem, který bývá označován jako 'semi-compliance'. Jedná se o situaci, kdy migranti pobývají v zemi legálně, ale vykonávají nelegální ekonomické aktivity. S výkonem nelegálních ekonomických aktivit se pak pochopitelně pojí řada negativních důsledků, a to jak pro migranty samotné, tak i pro náš stát (Szulecka 2016, s. 53-56).

Předkládaná diplomová práce se bude věnovat právě problematice nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR. Jedná se o problematiku zkoumatelnou oblast. V současné době neexistují ucelené údaje mapující výskyt ilegálních ekonomických aktivit cizinců na našem území. Lze tudíž pracovat s pouze s velmi hrubými odhady. I přes obtížnou zkoumatelnost se však jedná o velice zajímavou oblast výzkumu a tato diplomová práce si tak bude klást za cíl popsat a strukturovat právě fenomén nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR, přičemž se pokusí odhalit příčiny a důsledky tohoto fenoménu a přijít s možnými alternativami pro zmírnění jeho výskytu.

2. Cíle diplomové práce

Hlavní cíl: Popsat a strukturovat fenomén nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR.

Dílčí cíle:

1. Zmapovat kontext pracovní migrace z Ukrajiny do ČR se zaměřením na nelegální ekonomické aktivity těchto migrantů.
2. Odhalit příčiny a důsledky studovaného fenoménu.
3. Nastínit možnosti zmírnění rozsahu výskytu studovaného fenoménu – řešení na evropské, národní a lokální úrovni.

Výzkumné otázky:

1. Jaké faktory lze považovat za hlavní spouštěče migrace Ukrajinců do ČR?
2. Jak je legislativně ukotveno zaměstnávání cizinců (imigrantů) z třetích zemí v ČR?
3. Jaké rizikové faktory se pojí se zaměstnáváním cizinců (imigrantů) z třetích zemí v ČR?
4. Jaké jsou příčiny nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR?
5. Jaké jsou typické formy nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR?
6. Jaké důsledky mají nelegální ekonomické aktivity ukrajinských imigrantů v ČR pro imigranty samotné, jejich rodiny a stát?
7. Jak je možné zmírnit rozsah výskytu nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR na úrovni EU a na národní a lokální úrovni?

3. Předpokládané metody zpracování

Předkládaná diplomová práce bude pracovat jak s daty sekundárními, tak i s daty primárními získanými prostřednictvím vlastního výzkumu. Co se týče sekundárních dat, práce bude vycházet ze studia odborné literatury, zákonů a vyhlášek, veřejněpolitických dokumentů, statistických dat a spolehlivých internetových zdrojů. Primární data budou získána prostřednictvím expertních rozhovorů s odborníky na oblast migrace – cca 2-3 rozhovory. Dále budou provedeny polostrukturované rozhovory s členy neziskových organizací jako je například CIC (Centrum pro integraci cizinců) či SIMI (Sdružení pro integraci a migraci) – cca 2-4 rozhovory – a také se samotnými imigranty z Ukrajiny – cca 4 rozhovory. Primární data získaná prostřednictvím realizovaných rozhovorů budou dále analyzována za využití tematické analýzy.

4. Předpokládaný obsah práce

Úvodem předkládané diplomové práce bude vymezen výzkumný problém, jímž se daná práce bude dále zabývat, a budou stanoveny výzkumné cíle a otázky, v návaznosti na což bude detailněji představena zvolená metodologie práce. Poté budou stanovena teoretická a konceptuální východiska diplomové práce (př. strukturalistické migrační teorie, teorie duálního pracovního trhu, informalizace apod.), od nichž se budou odvíjet budoucí analýzy. Následující část práce zasadí studovaný fenomén nelegálního zaměstnávání ukrajinských migrantů v ČR do širšího kontextu. Budou nastíněny okolnosti sledovaného migračního proudu a odhaleny jeho hlavní spouštěče. Dále bude pozornost zaměřena na zaměstnávání migrantů ze třetích zemí jako je Ukrajina v ČR a na rizika s tímto zaměstnáváním spojená. Analytická část práce se poté zaměří na odhalení příčin a důsledků nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských imigrantů v ČR a na typické formy těchto nelegálních aktivit. Závěrem bude pozornost věnována možnostem pro zmírnění rozsahu výskytu nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR, a to na úrovni EU a na národní a lokální úrovni.

1. Úvod
2. Cíle a výzkumné otázky
3. Metodologický přístup
4. Teoretická a konceptuální východiska
5. Ukrajinská migrace do ČR
6. Zaměstnávání cizinců z třetích zemí v ČR
7. Analýza nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR
8. Možnosti zmírnění rozsahu výskytu nelegálního zaměstnávání ukrajinských imigrantů v ČR
9. Závěr

5. Výchozí literatura

CASTLES, Stephen, HEIN DE HAAS a AND MARK J. MILLER. The age of migration: international population movements in the modern world. 5th edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9780230355767.

ČAJKA, Peter, Marta JAROSZEWICZ a Wadim STRIELKOWSKI. Migration Incentives and Flows between Belarus, Moldova, Ukraine and the European Union: a Forecasting Model. *ECONOMICS & SOCIOLOGY*[online]. 2014, 7(4), 11-25 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.14254/2071-789X.2014/7-4/1. ISSN 2071789x. Dostupné z: http://www.economicsociology.eu/files/05_82_Cajka_Jaroszewicz_Strielkowski.pdf

ČSÚ. CIZINCI V ČESKÉ REPUBLICE [online]. Praha: Český statistický úřad, 2017 [cit. 2018-01-27]. ISBN 978-80-250-2781-3. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cizinci-v-cr-2017>

DRBOHLAV, Dušan. Imigrace a integrace cizinců v Česku: několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše. *Geografie* [online]. 2011, 116(4), 401-421 [cit. 2018-01-27].

DRBOHLAV, Dušan. Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labor Force)1. *International Migration Review* [online]. 2003, 37(1), 194-224 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00134.x. ISSN 01979183. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1747-7379.2003.tb00134.x>

DRBOHLAV, Dušan a Dagmar DZÚROVÁ. "Where Are They Going?": Immigrant Inclusion in the Czech Republic (A Case Study on Ukrainians, Vietnamese, and Armenians in Prague). *International Migration* [online]. 2007, 45(2), 69-95 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1111/j.1468-2435.2007.00404.x. ISSN 0020-7985. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-2435.2007.00404.x>

DRBOHLAV, Dušan a Eva JANSKÁ. Illegal Economic and Transit Migration in the Czech Republic: A Study of Individual Migrants' Behaviour. *Europe-Asia Studies* [online]. 2009, 61(1), 141-156 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1080/09668130802533025. ISSN 0966-8136. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09668130802533025>

DRBOHLAV, Dušan .. [ET AL.] a INTERNATIONAL LABOUR OFFICE. Irregular and informal economic activities of migrants in the Czech Republic. Geneva: ILO, 2009. ISBN 9789221219217.

EASO. The Push and Pull Factors of Asylum Related Migration: A Literature Review [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016 [cit. 2018-01-02]. ISBN 97892-9494-238-8.

FAVELL, Adrian. The New Face of East–West Migration in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* [online]. 2008, 34(5), 701-716 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1080/13691830802105947. ISSN 1369-183x. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13691830802105947>

FEDYUK, Olena. Ukrainian migration to the European Union: lessons from migration studies. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2016. ISBN 978-3-319-41774-5.

LEONTIYEVA, Yana. Ukrainians in the Czech Republic: On the Pathway from Temporary Foreign Workers to One of the Largest Minority Groups. In: FEDYUK, Olena. Ukrainian migration to the European Union: lessons from migration studies. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2016, s. 133-150. ISBN 978-3-319-41774-5.

LIKIC-BRBORIC, Branka, Zoran SLAVNIC a Charles WOOLFSON. Labour migration and informalisation: East meets West. *International Journal of Sociology and Social Policy* [online]. 2013, 33(11/12), 677-692 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1108/IJSSP-10-20120087. ISSN 0144-333x. Dostupné z: <http://www.emeraldinsight.com/doi/10.1108/IJSSP-102012-0087>

MEDOVÁ, Lenka. Vrátit se, či zůstat? Aspirace neoprávněně pracujících migrantů. *Geografie* [online]. 2011, 116(4), 462-479 [cit. 2018-01-27].

POŘÍZKOVÁ, Hana. Analýza zahraniční zaměstnanosti v České republice: postavení cizinců na trhu práce a podmínky jejich ekonomické integrace. Praha: VÚPSV, 2008. ISBN 978-8087007-83-9.

SZULECKA, Monika. Regulating Movement of the Very Mobile: Selected Legal and Policy Aspects of Ukrainian Migration to EU Countries. In: FEDYUK, Olena. *Ukrainian migration to the European Union: lessons from migration studies*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2016, s. 51-72. ISBN 978-3-319-41774-5.

WOOLFSON, Charles. Pushing the envelope: the 'informalization' of labour in postcommunist new EU member states. *Work, Employment and Society* [online]. 2016, 21(3), 551-564 [cit. 2018-01-27]. DOI: 10.1177/0950017007080016. ISSN 0950-0170. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017007080016>

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-326>

Příloha č. 2: Informovaný souhlas

FAKULTA
SOCIÁLNÍCH VĚD
Univerzita Karlova

INFORMOVANÝ SOUHLAS S ROZHOVOREM A JEHO UŽITÍM

Výzkum v oblasti nelegálního zaměstnávání ukrajinských migrantů v ČR

Já, níže podepsaný/á, dávám tímto souhlas k záznamu a zpracování rozhovoru pořázeného se mnou za účelem realizace odborných výzkumných záměrů v rámci diplomové práce Bc. Veroniky Marečkové.

Poskytnutý rozhovor je anonymní, což znamená, že nikde nebude uvedeno mé jméno. Moje účast na rozhovoru je zcela dobrovolná a mohu kdykoli odmítnout odpovědět na otázky, na které odpovědět nechci. Poskytované informace jsou důvěrné a v diplomové práci Bc. Veroniky Marečkové, ani v případných dalších výstupech z tohoto výzkumu, nebudou uvedeny údaje, podle kterých by bylo možné mě identifikovat. Pro potřeby analýzy je rozhovor nahráván na diktafon a na mou žádost může být nahrávání kdykoli přerušeno. Celý rozhovor, nebo jeho části, budou následně přepsány do textové podoby.

Prohlašuji tímto též, že jsem byl/a informován/a o způsobu, jakým bude s poskytnutými informacemi naloženo.

Místo a datum

Podpis respondenta

Jestliže budete mít jakékoli dotazy, obraťte se prosím přímo na výzkumnici – Bc. Veronika Marečková (mareckovaverca@seznam.cz)

Příloha č. 3: Scénář expertních rozhovorů

1. Co je podle vás hlavním spouštěčem Ukrajinské migrace do ČR? Proč je podle vás migrační proud z Ukrajiny stále tak silný?
2. Jaké rizikové faktory jsou podle vás nejčastěji spojeny se zaměstnáváním ukrajinských migrantů v ČR?
3. Jaké formy nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů se podle vás v ČR nejčastěji vyskytují?
4. Setkal/a jste se v poslední době s nějakými novými způsoby, kterými se Ukrajinci snaží obcházet českou legislativu v oblasti zaměstnávání?
5. Slyšel/a jste o nedávném případě využívání polských víz k zaměstnávání migrantů v rámci firmy Rohlík.cz? Myslíte, že se jedná o rozšířený fenomén?
6. Jaké jsou podle vás příčiny existence a širokého rozsahu výskytu nelegálního zaměstnávání ukrajinských migrantů?
7. Jaké jsou podle vás dopady nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR na migranty samotné, jejich rodiny, stát, společnost,...?
8. Proč se podle vás nelegální ekonomická činnost Ukrajinců u nás stále vyplácí?
9. V čem vidíte hlavní specifika Ukrajinců jakožto specifické cílové skupiny v rámci studované oblasti?
10. Jaká opatření by podle vás měla být přijata v zájmu zmírnění rozsahu výskytu nelegálních ekonomických aktivit?
11. Napadá vás příklad politiky dobré praxe v boji s nelegálním zaměstnáváním ukrajinských migrantů?
12. Jak si představujete budoucí vývoj v oblasti nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů v ČR?

Příloha č. 4: Scénář polostrukturovaných rozhovorů s migranty

1. Mohl/a byste mi prosím na začátek popsat z vašeho pohledu situaci na Ukrajině?
2. Co je podle vás hlavním spouštěčem Ukrajinské migrace do ČR?
3. Proč je podle vás migrační proud z Ukrajiny stále tak silný?
4. Jaká je vaše migrační zkušenost?
5. Co je důvodem vaší migrace?
6. Proč jste zvolil/a ČR jako cílovou destinaci?
7. Na jaký druh víza jste přijel/a do ČR?
8. Jaké formy nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů se podle vás v ČR nejčastěji vyskytují?
9. Proč se podle vás nelegální ekonomická činnost Ukrajinců u nás stále vyplácí?
10. Obáváte se možných dopadů odhalení vašeho neoprávněného zaměstnání?
11. Jaké jsou podle vás dopady nelegálních ekonomických aktivit ukrajinských migrantů?
12. Jaká opatření by podle vás měla být přijata v zájmu zmírnění rozsahu výskytu nelegálních ekonomických aktivit?